

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno. — Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

Vsebina 11. številke:

(Oktober)

Janez Žagar: Pogovor z Vladimirjem Bartolom.

Maksim Gorkij: Šestindvajset in ena.

Josip Vidmar: Iz dnevnika.

Ivo Grahor: S cigani.

Mirko Čoš: Zapiski:

Stoletnica smrti Walterja Scotta.

Kdo je bil Shakespeare.

Poročila.

Razno.

Iz založbe in uredništva.

POGOVOR Z VLADIMIRJEM BARTOLOM

J. Ž.

Vladimirja Bartola pozna javnost do sedaj po njegovih pripovednih sestavkih in po člankih, ki jih je priobčeval po večini v »Modri ptici«, nekaj pa tudi v »Ljubljanskem Zvonu« in v »Ilustraciji«. Čeprav je šele na začetku svojega dela, je vendarle že toliko napisal, da pozoren bralec že sedaj lahko opazi nekatere njegove bistvene lastnosti, poteze in vrline, ki ga delajo samosvojega in pomembnega in zaradi katerih bo nedvomno zavzel povsem svojevrstno vidno mesto v naši literaturi. Hladno stališče, ki ga je zavzemala nasproti njemu mimobežna časopisna kritika, kadar je ocenjevala prispevke leposlovnih revij, ne more na tem dejstvu ničesar izpremeniti. Skoro iz vsake njegove stvari utriplje živa in občutljiva človečnost, ki neusmiljeno terja odkrite izpovedi in za na videz hladno razumsko analizo, s katero nam predstavlja svoje ljudi, se skriva, sicer ne mehko in glasno se izdajajoča, a prav zato tem resničnejša in tem globlja čustvenost, kot odraz borbe med strastjo in razumskim spoznanjem. Te kvalitete pa so prvi pogoj in merilo ustvarjalca.

Te dni izide v knjigi njegova prva drama »Lopez«, ki bo skoro istočasno uprizorjena v ljubljanskem gledališču. Ob tej priliki sem se obrnil nanj z nekaterimi vprašanji, ki bi utegnili zanimati čitatelje. (J. Ž.)

V dnevnikih so poročali, da je Tvoja drama »Lopez« nekakšna satira na naše literarne razmere, predvsem v mlajši generaciji. Kaj praviš k temu?

To je netočno. »Lopez« je v svojem bistvu tragedija, ne pa satira. Tragedija človeka, ki ga izzoveta korumpiranost in zlaganost njegove okolice, da začne borbo proti njima, in ki ga naposled pokopljeta njegova lastna prostodušnost in premočrnost, ki nista kos iznajdljivi pokvarjenosti njegovih nasprotnikov. Da bi se drama nanašala samo na naše domače razmere, ni res. Te so mi bile — kot pač nujno vsakemu tvorcu — samo vir izkušnje in vzmet. Vse ostalo, tako zgodba kakor barva posameznih značajev, je plod moje lastne fantazije.

Kaj te je privedlo, da si napisal »Lopeza«?

V pojasnilo naj ti povem dogodek iz svoje mladosti. Ko mi je bilo kakih šest let, je lopnil prav toliko star fant — ime mu je bilo Giorgetto — svojega zapostavljenega bratranca Menottija — neko nezakonsko revše — z železnim drogom po butici in tekel naravnost k staršem tožit me, da sem jaz zagrešil ta čin. Pred to nezaslišano naglico, pred tolikšno podlostjo sem obstal kakor ohromel, da se niti zagovarjati nisem mogel. Ko so vprašali Menottija, če sem res jaz to storil, je zastrašeno otroče pritrdilo. Ta dogodek se mi je vtisnil neizbrisno v spomin.

Pozneje, veliko pozneje, sem moral vnovič zreti iz oči v oči taki laži. Tudi sedaj je prišla tako nepričakovano, predrzno, da sem se čutil nasproti njej docela brez moči in sem moral oditi poražen. Učinkovala pa

je posebno prepričevalno, ker si je nadela krinko plemenitosti in človekoljubja.

Ta občutek absolutne nemoči spričo pokvarjenosti, ki si je nadela plašč skromnosti, plemenitosti in človekoljubja in ki si tako pogostoma ume pridobiti simpatije javnosti, ki rada sodi zgolj po lepih besedah, je bil osnovna vzmet mojemu »Lopezu«. Fantazija je začela delovati in našla v baskiškem narodu, ki živi v pirenejskih gorah, primerno torišče za razplet drame. Značaji so se v moji glavi pretvorili v osebnosti in nekako sami prevzeli razplet zgodbe. Zato se mi zdi zaključek drame logična posledica v začetku zastavljenih činiteljev.

Kako se v tebi oblikuje umetniška snov?

Odkar pomnim, sem bil igrača in žrtev lastne fantazije. Kot otrok sem zahajal v deželo »Jadra«, kjer je kraljeval kralj Klodan. Jaz sem bil njegov vojskovodja — na skrivaj in zase sem vedel, da sem prav za prav njegov sin. Imel sem pod seboj pet generalov, od katerih zadnji je bil — ženska. Ti so bili: Mendžadžek, Šadanek, Kürklič, Kaanfek in Kaanfelda. Mendžadžek je bil moj najmlajši brat, ostali so živeli samo v moji fantaziji. Toda zame so bili vsi prav tako realni, kakor je bil prvi, in vsem, ki so me hoteli poslušati, sem pripovedoval o njihovih dejanjih. Nič me ni motilo, če je moj brat štel komaj dve leti in je govoril še mesto »prstek« — »počič«. Čez noč se je izpremenil v železnega vojskovodjo, zajezdil vranca in stopil meni ob bok. Dalje sem bil velik čarovnik, izmislil sem si bil zakletve v verzih, katerih začetne besede, če sem jih izgovoril, so že vzbudile med mojimi brati in sestrami paničen strah, konkretnost in plastičnost te fantazije je bila tako velika, da sem ji iskal izraza v kiparskih in slikarskih poizkusih.

Toda moja narava se je kmalu uprla nasilnosti fantazije in si je zaželela resničnih dejanj. Začel sem borbo zoper to silo v sebi in se oprijel znanosti in čim točnejšega opazovanja realnih faktov. S šestnajstimi leti sem izjavil nekoč tovarišem: »jaz sem realist.« Biti sanjač, sem občutil takrat za največjo sramoto. Še na misel mi ni prišlo, da bi bil skušal fiksirati te produkte domišljije v besedi. Toda zaman ves odpor, zaman vsi lepi konkretni in realni načrti. Zvečer, ko sem legal spat, se mi je stvarnost razkadila na vse vetrove, in vse, kar sem gledal, je bilo izpremenjeno. Ni bilo lepše, samo pestrejše. Ne boljše, ampak večje in imenitnejše. Naposled sem moral spoznati, da tej sili v sebi ne bom nikoli kos.

Pisateljevati sem začel sorazmerno zelo pozno. Ljudje, ki sem jih spoznal, so se mi v domišljiji preobličili, nastali so novi liki, katerim sem vlil drobce lastnega življenja. Posebno rad sem jih poslušal govoriti. Drzne formulacije, sarkazem, ironija — vse to me je razveseljevalo in presenečalo. Kakor v otroški dobi, tako sega tudi sedaj moja fantazija po vsem, kar vidi, sliši in doseže. Skratka: življenje, kakor ga moram živeti, me v ničemer ne zadovoljuje. Zato si moram neprestano vstvarjati nove razmere, novo okolico in nove svetove. Pri tem opažam, da mi služi vselej resnično jedro za pobudo, da v bistvu le ne krenem nikoli od resničnosti in da me more razveseliti zares samo dejanska logika stvari.

Ti tako nastali značaji, te razmere so v meni latentna snov. Močan duševni pretres, zapletena dejanska situacija ali kaj podobnega sproži v meni bliskovito vzmet: stvari se jedro, okrog katerega se v trenutku raz-

prede dogodek ali dejanje. Moje vstvarjanje je eruptivno in trenutku podvrženo. Če zamudim pravi čas, me mine veselje do stvari in snov ostane še dalje latentna v meni.

Kaj misliš o drami v obče?

Drama je najvehementnejši umetniški prikaz življenja. V njej se zgoščujejo vse silnice človeka in dobe, v kateri ta človek živi. Zato morajo biti značaji, ki delujejo v njej, ostro zarisani, dvignjeni do tolikšne pomembnosti, da se sleherni gledalec lahko vanje vživi. Tragedije, ki se gode med malimi ljudmi, se niso obnesle. Dosledni naturalizem v drami se mi zdi zabloda. Pač pa spada mali človek s svojimi vsakdanjimi skrbmi v komedijo in satiro.

Kateri dramatik si ti najljubši? Katere drame? Zakaj?

Mojster vseh mojstrov je Shakespeare. Čim dalje ga spoznavam, tem nedoumljivejše čudo se mi zdi. V njem je vse: humor in resnoba, svetloba in tema, iznajdljivost, pestrost, lahkotnost in globina. Nedosegljiva spretnost in tehnika. On je popoln. Njegove osebe govorijo v verzih in v prozi, govorijo tudi tedaj, ko jim autor polaga v usta lastne misli ali se z njimi igračka. To je važno pri drami: da osebe zares govorijo, da neposredno govorijo in da imajo kontakt med seboj. Da ne mislijo samo v besedi. Očitek, da govorijo vsi Shakespearejevi junaki enako, se mi ne zdi umesten: važno je, da oni zares govorijo. Vse ostalo je zadeva igralcev, ki jih upodablja. Najbolj pri srcu so mi: »Hamlet«, »Othello«, »Beniški trgovec«, »Sen kresne noči« in »Romeo in Julija«. Toda če me vprašaš, kaj je z »Viharjem«, ti bom rekel, da sem ga samo pozabil naštet. — Grandiozna monumentalnost Sophoklejevega »Ojdisa« in njegove »Antigone« me zmerom pretrese. Schillerjev patos mi imponira. Molièrejev strupeni jezik zbuja v meni zadovoljno hahljanje. Faust stoji med dramo in eposom. Njegova bujna fantastika me bo vselej prevzela. Blesteč je Rostandov »Cyrano«. Ali tudi Kleist (Princ Homburški), Heibel (Judita), Strindberg, Krleža med Hrvati, naš Cankar in še veliko drugih so vstvarili čudovite stvari.

Kaj misliš o pomenu našega gledališča?

Dejal sem, da vidim v drami najsilovitejši umetniški prikaz življenja. Jasno je, da se mi zdi tudi gledališče vprav vitalnega pomena za sleherni kulturno in narodno enoto. Za nas pa še prav posebno. Dobro poezije imamo veliko. Toda ta je tako tesno vezana na posebnosti jezika in ta je zopet številčno omejen na tako majhen prostor in na tako malo tujih poznavalcev, da je preko nje prodor v široki svet skoraj nemogoč. Za roman v velikih dimenzijah zaenkrat še niso pri nas dozorela tla. Okoliščine za velike narode premalo zanimiv, manjka nam tudi tradicije, ki je potrebna za veliki tekst. Vsaj tako je videti na prvi pogled. V drami pa se prikazuje človek gol in tak je povsod isti; pri njej odpade ves oni miljejni aparat, ki ga potrebuje široka epična obdelava snovi. Zato se mi zdi zanjo pri nas teren prav tako ugoden, kakor povsod drugod. Treba nam je samo talentov.

Kar se gledališča tiče: naj so naši režiserji in igralci še tako dobri, predstave še tako uspele in na višku: dokler bomo imeli na razpolago samo tuje autorje, moramo ostati za veliki svet in celo za naše ožje sodržavljanje samo — provinca. Dobra domača drama pa dvigne teater do

mednarodne samostojnosti in pomembnosti. Zakaj ona stavlja režiserjem nove naloge, ki jih morajo rešiti popolnoma samostojno in z lastno invencijo. Zato se mi ne zdi preveč drzno, če domnevam, da bo vprav drama ona probajna ost, preko katere se bomo odločno manifestirali v velikem svetu.

Kaj snuješ za bodočnost? Ali boš še pisal drame, ali misliš tudi na druge literarne oblike?

Pustim bodočnosti, da skrbi sama zase. O načrtih nerad govorim. Če izpovem snov, me več ne zanima, oz. pravilnejše: se mi razblini pred očmi. To pa lahko rečem, da mi v glavi buči kakor v panju. Sodim, da je govorjena beseda moj pravi element. In pa konflikt med ljudmi. Moje gledanje na življenje in moj odnos do njega sta eminentno heroične narave. Zato se bom bržkone predvsem držal dramatične oblike. A vrug vedi, kaj bo še. Gotovo bom pisal tudi kaj drugega.

Kakšen je tvoj odnos do občinstva in kritike?

Med našo javnost sem padel kot povsem tuj element. Občutek imam, da je reagirala zato name, predvsem negativno. Uspeh in ugodna kritika rada demoralizirata mladega človeka. K sreči se mi te demoralizacije ni bilo treba preveč bati. Vse, kar je bilo pisano doslej o meni, je bilo odklonilno. Ti veš, da sem moral šest let letati zaman s svojimi spisi od urednika do urednika. Če bi ne bilo tebe in Travnja od »Ilustracije«, bi letal najbrže še danes. Prijatelj me je vprašal nekoč: kaj boš storil, če ti ne bodo nikjer priobčevali tvojih stvari? Odvrnil sem mu: če ne pojde drugače, se bom naučil kitajščine. Toda pisal bom. — Moja neprestano snujoča fantazija in moj notranji glas ne dopuščata, da bi obupal nad seboj. Kaj je torej s kritiko? Moti se ona. Da sem prišel do takega prepričanja, ni bilo seveda posebno težko. Tako je pisal n. pr. nekoč naš nadobudni s. š., da sem se učil pri novejših francoskih novelistih, in ne pri najboljših! V svojo sramoto moram priznati, da ne poznam niti po imenu nobenega novejšega francoskega novelista, kamoli, da bi bil celo prečital kakšno njegovo novelo. V tem primeru je razlaga kakor na dlani. Moj hvalevredni kritikus je vedel, da sem bival nekaj časa v Parizu, snov se mu je zdela za naše razmere nekaj tuja in — sklep je bil gotov. — Toda žal sem v tujini rajši poslušal pripovedovanja držovitežev in pustolovcev, kakor pa da bi se bil ukvarjal z nekoliko dolgočasno ali vprav zato tem zaslužnejšo knjižno modrostjo. — Drugi mi očitajo napetost in zanimivost snovi, tretjim zopet ni moj »pustolovski okus« po volji, itd. Eno opažam pri vseh: nikakor si ne morejo priti na jasno z mojim pojavom. Ta ugotovitev me navdaja s tihim in iskrenim notranjim zadovoljstvom.

Kaj misliš sam o svojem dosedanjem delu?

V življenju sem spoznal veliko zanimivih ljudi, ki jih je življenje zgnetlo in zreduciralo na neko markantno in enostavno formulo. To formulo poiskati in prikazati sem si postavil za nalogo v svojih krajših sestavkih. Te ljudi sem poslušal, kako govore, in sem jim tudi sam položil besede v usta. Značaji se pokažejo v dejanjih. Toda v mojih sestavkih mi je šlo manj za tak prikaz, kolikor za živo, pregnantno govorico. Tako sem si vstvaril celo galerijo govorečih tipov in prikazni, ki so mi na razpolago za večja in obširnejša dela. V »Lopezu« lahko opaziš nekaj od

teh tipov. — Moja narava je taka, da jo prisilijo k delu samo izredne in težke naloge. Vse drugo me dolgočasi. Zato boš opazil v mojih spisih pogostoma neko skokovitost, ki vzbuja presenečenje, neko prodirljivost in željo po ostri formulaciji. Ljubim nenavadne okrete v dejanjih in v mislih. Rad nastavim v vsakdanjem in celo v banalnem, da je potem končni pogon tem presenetljivejši. V tem sem podoben Robertu Nigrisu, junaku iz mojega «Pogovora» o poslednji karti», ki zmerom hrani v rokah še zadnji adut za končnico. Zadnja končnica človeka pa je smrt. Ta je zanj najbolj pričakovano in vendar — največje presenečenje. Kaj sodim sam o svojem delu? Počakajmo. Vem: enega mi ne more nihče odrekati: osebne izrazitosti in izvirnosti. O ostalem naj sodi za javnost zgodovina. Jaz zase sem miren.

ŠESTINDVAJSET IN ENA

MAKSIM GORKIJ

Maksim Gorkij praznuje štiridesetletnico svojega književnega dela.

Bilo nas je šestindvajset — šestindvajset živih, v vlažno klet zaprtih strojev, kjer smo od jutra do večera gnetli in oblikovali prestice in štručice.

Okna naše kleti so gledala v jamo, ki je bila izkopana pred hišo. Opeka, s katero je bila obložena, je od vlažnosti že pozelenela. Okna so bila na zunanji strani gosto zamrežena, in solnčna svetloba skoro ni mogla skozi šipe, zaprašene z moko. Mojster je okna zamrežil, ker se je bal, da bi kdo od nas podaril košček kruha kakšnemu beraču ali tovarišu, ki je moral stradati, ker ni našel dela. Mojster nas je imenoval capine in nam je dajal za kosilo pokvarjene drobovine namesto mesa.

Tesno in zadušno je bilo v kamnitem zaboju pod nizkim, težkim stropom, ki je bil črn od saj in preprežen s pajčevinami. Tesno in zadušno je bilo med debelimi, umazanimi in plesnivimi stenami. Neprespani smo vstajali ob petih zjutraj in stopili topo in nebrižno k mizi, kjer smo oblikovali prestice iz testa, ki so ga pripravili naši sodrugi, ko smo mi še spali. In ves dan, od zgodnjega jutra do desetih zvečer smo sedeli nekateri pri mizi, z rokami trgali vlečno testo in se z gornjimi telesi zibali sem in tje, da ne bi otrpnili, drugi pa so med tem mešali moko in vodo. In ves dan je enakomerno in otožno šumela vrela voda v kotlu, v kateri so se kuhale prestice, in lopar starega tovariša, ki je kuhane testene koščke metal na razbeljeno opeko, je neprestano razkačeno in hlastno strgal po tleh od peči. Od jutra do večera je gorel les v peči in rdeči odsev plamena je plapolal na stenah pekarije, ko da se nam molče posmehuje. Velikanska peč je bila podobna strahotni glavi kakšnega pravljičnega stvora; zdelo se je, kakor da je zrasla iz tal, mogočni ogenj požirajoči goltanec je imela široko odprt, v nas je puhala vročino in opazovala naše nenehno delo skozi dve črni cevasti luknji nad čelom. Ti dve globoki luknji sta bili kakor dve očesi, neusmiljeni in nestrastni očesi kakšne pošasti. Gledali sta neprestano z istim temnim pogledom predse, kot da sta utrujeni, ker morata gledati zmerom sužnje pred seboj in kot da jih hočeta, ker ne pričakujeta nič več človeškega od njih, kaznovati s prezirom in z modrostjo.

Dan za dnem smo v prahu od moke in v umazaniji, ki smo jo prinesli na podplatih od zunaj, oblikovali v gostem, smrdljivem zraku svoje prestice, ki smo jih mehčali z znojem; svoje delo smo divje sovražili in nismo hoteli jesti ničesar, kar smo sami naredili, marveč smo imeli rajši črni kruh od prestic. Sedeč ob dolgi mizi drugi drugemu nasproti, devet na vsaki strani, smo uro za uro mehanično gibali prste in smo se tako privadili na svoje delo, da svojim gibom sploh nismo več sledili z očmi. In prav tako smo se poznali med seboj; vse gube na obrazih tovarišev smo vedeli na pamet. Ničesar si nismo imeli povedati in če se nismo zbadali, smo ves čas molčali; zakaj za zbadanje nekoga drugega, posebno tovariša, je zmerom lahko najti vzrok. Toda tudi zbadali smo se malo; zakaj česa naj še obdolžiš človeka, če je komaj še živ, če je samo lesena lutka, in če je vsa njegova čustvenost udušena pod pezo dela? Molk je strašen in mučen samo za ljudi, ki so že vse izrekli, in ki ne vedo kaj več povedati; za one pa, ki še niso začeli govoriti, je preprost in lahek. Včasih smo prepevali in to se je začelo zmerom takole: kar naenkrat je kdo med delom vzdihnil globoko, kakor utrujen konj in ubral nato eno izmed onih otožnih pesmi, katerih bolešno sladka melodija zmerom olajša težko duševno razpoloženje tistemu, ki jo zapoje. Ko je kdo od nas zapel, smo drugi najprej molče prisluškovali osamljeni pesmi, ki je ugašala in izzvenevala pod težkim stropom kakor plamenček šotorskega ognja sredi stepe v vlažni jesenski noči, ko visi nebo nad zemljo sivo nalik svinčeni strehi. Nato se je pridružil pevcu še eden — in že sta plavala dva glasova tiho in tužno po zadušljivem zraku naše jame. In naenkrat je poprijelo še nekaj glasov — pesem se je dvignila kakor val, postala krepkejša in glasnejša, da se je zdelo, da razmika težke stene naše kamenite kleti.

Nazadnje nas je pelo vseh šestindvajset. Močni, v počasni zaporednosti ubrani glasovi so napolnjevali vso sobo; pesmi je postalo pretesno; udarjala je ob kamenite stene, tožila, plakala in poživiljala srce s tiho, ščegetajočo bolečino, odprla stare rane in vzbudila hrepenenje. Pevci so vzdihovali globoko in težko; nenadoma je kdo umolknil in dolgo časa prisluškoval napevom svojega tovariša; potem je znova pridružil svoj glas ostalim. Nekdo drugi je obupan vzdiknil: Ah, kaj! in pel z zaprtimi očmi dalje in morda so se mu zdeli gosti, široki valovi napeva kakor cesta skozi solnčne dalje in se je videl popotnika na tej cesti.

Plamen v peči je še zmerom trepetal, še zmerom je strgal lopar starega sodruga po opeki, šumela voda v kotlu in skakljaj, tiho smehljajoč se, odsev ognja po steni. In mi smo v tujih besedah izlivali trpko bol, morečo otožnost živečih ljudi, ki ne poznajo nobenega solnca, otožnost bednih sužnjev. Tako nas je šestindvajset živelo v kleti velike zidane hiše in življenje se nam je zdelo tako težko, kot da bi bila vsa tri nadstropja hiše nazidana neposredno na naša ramena.

•

Razen pesmi smo imeli pa še nekaj lepega, nekaj, kar smo ljubili in kar nam je najbrže nadomestovalo solnce. V drugem nadstropju naše hiše je bilo vezilstvo in tam je med drugimi veziljami prebivala tudi šestnajstletna uslužbenka Tanja. Vsako jutro se je pritisnil na okensko šipo od vrat, ki so vodila iz veže v našo klet, majhen, cvetoč obrazek z veselim, plavimi očmi in je vzdiknil s svetlim, prijetnim glasom:

»Hej, vi mali kaznjenci! Kje so moje preste?«

Pri tem vedrem klicu smo se vsi obrnili in se veselo in dobrovoljno ozrli v deklinški obraz, ki se nam je tako ljubko nasmehnil. Dobro nam je delo, ko smo gledali ob šipo pritisnjeni nosek in majhne, bele, lesketajoče se zobe za nalahno odprtimi, smehljaajočimi se ustnicami. Prerivajoč se, smo planili k vratom, da smo jih odprli dekletcu; in potem je stala pred nami, vsa čvrsta in ljubka; pred seboj je držala razprostrt predpasnik, glavico je nagibala nekoliko postrani in se neprestano smehljala. Dolga in gosta kostanjevo rjava kita ji je padala čez ramo na prsa. In mi umazani, surovi, grdi ljudje smo jo gledali z nazaj nagnjenimi glavami, zakaj vrata so bila štiri stopnice više od kleti; voščili smo ji dobro jutro in ji rekli še nekaj izbranih besed, ki smo jih imeli samo zanjo pripravljene. Če smo se razgovarjali z njo, so zveneli naši glasovi mehkeje, naše šale nežneje. Zanj je moralo biti vse posebno. Višji pomočnik je potegnil lopar najlepših in najbolj pečenih prestic iz peči in jih okretno stresel Tanji v predpasnik.

»Glej, da se ne nastaviš mojstru pred nos!« smo jo svarili. Ona se je prevejano nasmejala in zadovoljno vzkliknila:

»Zbogom, mali kaznjenci!« Nato je izginila kot miška. Drugega nič. Toda še dolgo, ko je odšla, smo živahno govorili o njej, — zmerom isto, kar smo govorili včeraj in predvčerajšnjem, zakaj tudi ona in mi vsi in vse okoli nas je bilo tako kakor včeraj in predvčerajšnjem. Trdo in mučno je, če človek preživlja svoje dneve, ne da bi se okrog njega kaj izpremenilo; če mu to ne uniči duše, mu povzroča neizpremenljivost okolice tem več muk, čim dalj živi...

O ženskah smo po navadi zmerom tako govorili, da smo se celo sami med seboj sramovali svojega surovega, brezsravnega blebetanja. Toda to je bilo le preveč razumljivo, zakaj ženske, ki smo jih mi poznali, najbrže sploh niso bile vredne boljšega govorjenja. O Tanji pa nismo nikoli grdo govorili, nihče si je ni upal niti z roko dotakniti in nobene robate šale ni nikoli slišala od nas. Morda je bilo tako zato, ker ni bila nikdar dolgo med nami — zažarela je pred nami kakor zvezdni utrinek in izginila —, morda pa tudi zato, ker je bila majhna in zelo lepa, in imajo pred lepim tudi surovi ljudje spoštovanje. In še nekaj: Ob svojem suženjskem delu smo sicer morda res živalsko otopovali, toda končno smo bili vendarle ljudje, in kakor vsi ljudje, tudi mi nismo mogli živeti brez slehernega spoštovanja pred čemer koli. Nič lepšega nismo poznali od nje in nihče razen nje se ni menil za nas, kletne prebivalce, čeprav je bilo v hiši nekaj ducatov ljudi. In končno — in to je bila poglobitna stvar —, gledali smo jo kot nekaj, kar spada k nam, kar se ima le našim presticam zahvaliti za obstanek; napravili smo si za dolžnost, dati ji vselej vročih prestic in to je postalo naša vsakdanja žrtev, ki smo jo darovali svojim bogovom, je postalo kult, ki nas je z vsakim dnem trdneje vezal nanjo. Razen prestic smo dali Tanji tudi veliko dobrih nasvetov: Da naj se topleje oblači, da naj ne drvi tako naglo po stopnicah in da naj ne prenaša težkih butar. Ko nas je poslušala, se je muzala, na opomine je odgovarjala z veselim smehljajem in se nikoli po njih ravnala. Toda to nas ni bolelo; pokazati smo ji hoteli samo to, da se brigamo zanjo. Pogosto je prišla s kakšno prošnjo k nam. Da naj ji odpremo težka kletna vrata, nakoljemo drv, in storili smo ji to in še vse drugo, kar je želela, z veseljem, da, celo z nekakšnim ponosom.

Toda, ko jo je некоč nekdo od nas zaprosil, da bi mu zakrpala njegovo edino srajco, se je zaničljivo zasmejala in rekla: »Prav tega mi je manj-kalo!«

Drugi smo bedaka moško izrogali in je nismo nikdar več ničesar prosili. Ljubili smo jo — s tem je vse povedano! Človek zmerom potrebuje nekoga, komur naprti svojo ljubezen, pa četudi ga s tem obteži ali omadežuje, lahko življenje svojega bližnjega s svojo ljubeznijo zastropi, zakaj, kadar ljubi, se ne meni za ljubljenega. Tanjo smo morali imeti radi, ker sicer nismo imeli nikogar, ki bi ga mogli ljubiti.

Zdaj pa zdaj je začel kdo od nas filozofirati:

»Zakaj punco tako razvajamo? Kaj je prav za prav takega na nji, kaj? Preveč se ukvarjamo z njo!« Moža, ki se je drznil tako govoriti, smo takoj trdo nakurili. Morali smo imeti nekaj, kar smo mogli ljubiti; našli smo predmet in smo ga ljubili. In to, da nas je vseh šestindvajset imelo deklico rado, je bila za vsakogar izmed nas okolnost, ki se je zdela neizpremenljiva in sveta. Vsakdo, ki bi se temu uprl, bi bil naš sovražnik. Morda naša oboževanka sploh ni bila vredna te velike ljubezni, toda bilo nas je šestindvajset in vsi smo hoteli, da to, kar je nam drago, spoštujejo tudi drugi.

Ljubezen ni nič manj težka kakor sovraštvo. In najbrže nekateri ošabneži zato zatrjujejo, da jim je sovraštvo ljubše od ljubezni. Toda če je tako, zakaj nam ne gredo s poti?

*

V naši pekariji se niso pekle le prestice, marveč tudi kruh. Pekarija za kruh je bila prav v tej hiši; od naše jame jo je ločila zgolj stena. Toda peki — bili so štirje — niso hoteli imeti z nami nobenega opravka, ker so menili, da je njihovo delo veliko čednejše in so zato vzvišenejši. V našo izbo niso nikoli prišli in če smo se srečali na dvorišču, so nas zbadali; pa tudi mi nismo šli k njim. Mojster nam je to prepovedal, ker se je bal, da bomo kradli bel kruh. Pekov nismo marali, ker smo jim bili nevoščljivi; njihovo delo je bilo lažje, bili so bolj plačani in so dobivali boljšo hrano. Poleg tega so delali v velikem, svetlem prostoru in so bili lepi in zdravi. To nas je odbijalo. Naši obrazi so bili vsi rumeni in sivi: trije so imeli sifilis, nekateri garje, eden je hodil kruljavo, ker je imel revmatizem. Oni zraven pa so se kazali ob nedeljah in ob prostem času v žakejih in škripajočih čevljih; dva sta imela harmonike in vsi trije so hodili v mestni park na izprehode. Mi pa smo imeli le umazane cunje na sebi in pletene cikle na nogah; policija nas ni pustila v mestni park — kako bi mogli imeti peke radi?

In nekega dne smo izvedeli, da je začel njihov višji pomočnik popivati, mojster ga je odpustil in najel drugega. Ta drugi je bil neki vojak, ki je imel telovnik iz atlasa in uro na zlati verižici. Vsi smo bili radovedni, kakšen je elegantni gospod in v upanju, da ga bomo videli, smo vsak trenutek tekali drug za drugim na dvorišče.

Toda pojavil se je sam v naši izbi. Z enim korakom je odloputnil vrata, jih pustil odprta, obstal na pragu in smejoč se zaklical:

»Bog blagoslovi rokodelstvo! Dober dan, fantje!«

Zimski zrak je kakor gost oblak vdrl skozi vrata v sobo in krožil ob njegovih nogah. Stal je na pragu in nas motril z viška in pod njegovimi svetlimi, prešerno navihanimi brki so se bleščali močni, rumeni zobje.

Njegov telovnik je bil zares prav zanimiv; bil je plav, prepleten s cvetličnimi vzorci, lesketal se je kakor svila in gumbi so se svetili kakor da so bili rezani iz rdečkastega kamna. In verižico je tudi imel.

Bil je čvrst dečko, ta vojak, dolg, močan in rdečeličen. Njegove oči so gledale prijazno in vedro. Na glavi je imel belo, trdo zlikano platneno čepico, in izpod lepega, neomadeževanega predpasnika so gledale konice svetlo zlikanih čevljev.

Nas višji pomočnik ga je prosil, da naj zapre vrata. To je storil brez naglice in nas vprašal, kakšen je mojster. Začeli smo mu vsi vprek pripovedovati, da je to človek, ki devlje ljudi iz kože, izkoriščevalec in zločinec. Povedali smo mu vse, kar smo o mojstru mogli in morali povedati in česar ni mogoče popisati. Vojak nas je poslušal, migal z brki in nas motril s svojimi svetlimi očmi.

»Ali imate veliko deklet tu?« je nenadoma vprašal.

Nekateri so se spoštljivo smehljali, drugi so sladko zavijali obraze, nekdo pa je poročal, da je devet deklet v hiši.

»Ali si jih vzamete?« je vprašal vojak in mežikal z enim očesom.

Spet smo se smejali, toda tiho in zmedeno. Marsikdo od nas bi bil vojaku rad pokazal, da je prav tako izkušen kot on, toda nihče, niti eden ni vedel, kako naj bi se pri tem vedel. Eden je to tudi priznal in dejal tiho: »Kaj naj bi mi?«

»Da, za vas to ni lahko,« je menil vojak samozavestno in nas še enkrat ostro premeril. »Vi ste... vi niste kaj prida vredni. Nimate položaja, ne olike in ste videti klavrni... Dekleta pa hočejo, da je na možu kaj videti. Imeti mora pravilno ogrodje... vse kakor je treba! Zraven tega cenijo moč. Šape mora imeti — takšnele!«

Vojak je potegnil desnico iz žepa in napel do komolca golo roko. To je bila močna, bela, s svetlo volno porasla roka.

»Noge, prsa — vse mora biti krepko! In potem... mož mora biti tudi prav oblečen. Kakor zahteva lepota stvari. Mene imajo ženske rade. Ne kličem jih, toda še preden se zavem, mi jih že šest visi okoli vratu.«

Sedel je na vrečo moke in dolgo pripovedoval, kako ga imajo ženske rade in kako jih ima na vrvici. Nato je odšel, in ko so se vrata za njim škripaje zaprla, smo vsi dolgo molčali in premišljevali o njegovih zgodbah. Nenadoma pa smo začeli govoriti; in tedaj se je izkazalo, da je nam vsem prav zelo ugajal. Tako preprost, svež ptič — pa je kar prišel, sedel in se razgovarjal. Nihče nas ni še tako obiskal, nihče govoril z nami tako po prijateljsko. In še dolgo smo govorili o njem in o verjetnih uspehih, ki jih bo imel pri veziljah, pri njih, ki so kremžile usta, če so nas srečale na dvorišču, ter se nam izognile v velikem loku ali pa so se v nas zaletavale, kakor da bi nas sploh ne bilo. Pa smo jih vendar še zmerom občudovali; če smo jih videli na dvorišču, ali če so šle mimo naših oken; pozimi v ljubkih čepicah in v kožuščkih, poleti v slamnikih s cvetkami in s solnčniki v rokah. Toda med seboj smo govorili o teh dekletih tako, da bi od sramu in togote pobesnele, če bi nas mogle slišati.

»Samo, da ne bi Tanje... pokvaril,« je nenadoma zaskrbljeno dejal višji pomočnik.

Umolknili smo docela prepadeni. Na Tanjo sploh nismo več pomislili; zdelo se je, da jo je vojak s svojo krepko, zastavno postavo popolnoma zasenčil. Nato se je razvozljal hrupen prepir; nekateri so menili, da se Tanja v to ne bo podala, drugi so trdili, da se vojaku ne bo mogla zoper-

stavljati, tretji pa so predlagali, polomiti vsa rebra vojaku, če bi postopal za Tanjo. In nazadnje smo se srečno zedinili v tem, da je treba ostro paziti na vojaka in na Tanjo ter dekleta posvariti, da se bo pazila pred njim. Tako se je prepir končal.

Tako je minilo nekako mesec dni. Vojak je delal v pekarni, kramljal s pletilkami, predaval večkrat v naši izbi, toda nič več ni govoril o svojih osvajanjih, marveč je vihal svoje brke in si nasladno oblizoval ustnice.

Tanja je prihajala vsako jutro po prestice in je bila kot vedno čila, ljubka in prijazna. Poizkusili smo govoriti z njo o vojaku; imenovala ga je »bolščečeokega teleta« ter mu dala še nekaj drugih vzdevkov, tako da smo bili popolnoma pomirjeni. Bili smo ponosni na svoje dekle, ko smo videli, kako druge vezilje lazijo za vojakom. Tanjino vedenje nasproti njemu nas je navdajalo s pogumom, da smo, po njenem zgledu, še sami začeli z viška gledati na vojaka. Deklica pa nam je postajala še ljubša in smo jo vsako jutro še prijazneje in dobrovoljneje pozdravljali.

Ali nekoč je prišel vojak k nam nekoliko razvnet. Sedel je in se začel na glas smejati. Ko smo ga vprašali, kaj se je zgodilo, je razložil:

»Dve so se zaradi mene steple. Lida in Gruša. Kako so se spoprijele! Hehe! Prva je pograbila drugo za lase, jo vrgla na tla, sedla ritenski nanjo... Hahaha!! Čisto sta razkuštrani in razpraskani! Počil bi od smeha! Zakaj neki se ženske ne znajo dostojno stepsti? Zakaj neki se samo praskajo? Ha?«

Sedel je na klopi, tako močan, lep in zadovoljen, sedel in se nedopovedljivo smejal. Mi smo molčali. V tem trenutku nam je bilo neprijetno.

»Do vruga, kakšno srečo imam, pri ženskah, ha! Počil bi od smeha! Samo pomežiknem, in moja je! Od hudiča!«

Pretegnil je svoje bele, z zlatimi dlačicami porasle roke in jih spet povesil, pri čemer se je udaril po kolenih. Pri tem nas je gledal tako ljubeznivo začuden, kot da sam ne razume, zakaj je ženskam tako vseč. Debeli, rožnati obraz mu je žarel od srečnega samozadovoljstva in neprestano si je nasladno oblizoval ustnice.

Naš višji pomočnik je z mrkim obrazom krepko porinil lopar v peč in nenavadno zasmehljivo dejal:

»Podreti smrečico ni težko; toda poizkusi enkrat z odraslo jelko!«

»Ali praviš to meni?« je vprašal vojak.

»Da, tebi.«

»Kaj misliš s tem?«

»Nič, kar tako mi je ušlo.«

»Ne, čakaj! Kaj si hotel reči? Kaj je z jelko?«

Višji pomočnik ni odgovoril. Z velikansko vnemo je sukal lopar; komaj je vrgel kuhane prestice v peč, že je potegnil iz nje sveže pečene in jih hrupno vrgel na tla, kjer so jih učenci pokladali na like. Zdelo se je, da je na vojaka in na pogovor z njim popolnoma pozabil. Vojak pa je naenkrat postal nemiren. Dvignil se je in šel k peči, kljub nevarnosti, da ga bo sunil sem in tja švigajoči lopar.

»Čuj, povej — koga si mislil z jelko? Razžalil si me. Meni? Meni ne odoli nobena! Niti ena! In ti si me tako razžalil?!«

Videti je bil zares razžaljen. Saj prav za prav ni imel ničesar, na kar bi mogel biti ponosen, razen na svoj uspeh pri ženskah. Najbrže ni bilo

razen tega daru ničesar več živega v njem, in samo ta dar ga je polnil z zavestjo, da ni še čisto mrtev.

Nekaterim ljudem je taka ali taka telesna ali duševna bolezen edino, kar ima zanje še smisel in vrednost.

Vse življenje se vlačijo okrog z njo in žive samo od nje in samo trpe od nje, toda to trpljenje jim je v hrano; o njem tožijo drugim in vznemirjajo pri njih sočutje. Lahko jih pomilujemo, toda to je edino, kar imajo. Naj jim odvezujemo to bolezen, naj jih ozdravimo, pa bodo nesrečni, ker so izgubili poslednje, kar jih je vezalo na življenje; potem bodo popolnoma prazni. Čestokrat je človekovo življenje tako bedno, da je prisiljen ceniti svoje nadloge in živeti od njih. Lahko trdimo, da so taki ljudje samo iz dolgočasja nadložni.

Vojak je bil razžaljen, šel je k višjemu pomočniku in ječal: »Čuj, povej, koga si mislil!«

Višji pomočnik se je obrnil k njemu.

»Ali naj povem?«

»No?«

»Ali poznaš Tanjo?«

»No?«

»No torej! Poizkusi!«

»Jaz?«

»Da, ti!«

»Ona? To je zame nič!«

»Bomo videli!«

»Čakaj! He!«

»Ona te bo...«

»Samo en mesec počakaj!«

»Bahač!«

»Samo štirinajst dni! Vam že pokažem! Kaj pa je na njej velikega? Tanja? Fju!«

»Poberi se! Motiš nas!«

»V štirinajstih dneh — konec. Ah ti...«

»Ven, pravim!«

Višji pomočnik se je naenkrat razkačil in dvignil lopar. Vojak se je osupel umaknil, nas gledal, trenutek molčal in dejal nato tiho in preteče: »Že dobro!« Potem je odšel.

Med preprirom smo drugi zvedavo molčali. Ko pa je vojak odšel, smo naenkrat vsi vprek hrupno govorili. Nekdo je zakričal višjemu pomočniku:

»To ni bilo prav od tebe, Pavel!«

»Opravljaj svoje delo!« je mrko zamrmral višji pomočnik.

Čutili smo, da je vojak nadražen in da preti dekletu nevarnost. Čutili smo to, toda obenem se nas je polastila strašna in prijetna radovednost. Kaj neki se bo še zgodilo? Ali se bo Tanja mogla upirati vojaku? In skoro vsi smo s prepričanjem vzdiknili:

»Tanja! Bo se! Še z rokami se je ne bo smel dotakniti!«

Neverjetno nas je mikalo preizkusiti odporno silo naše boginje. Vneto smo skušali drug drugega prepričati, da je zelo močna in da bo preizkušnjo sijajno prestala. Nazadnje se nam je zdelo, da vojaka nismo zadosti zdražili, da bo morda pozabil na besede in da moramo še podkuriti njegovemu samoljubju. Od tega dne smo živeli čisto posebno,

napeto nervozno življenje, kakršnega do tedaj nismo poznali. Vse dneve smo predebatirali, postali smo premetenejši, govorili smo več in gladkeje. Bilo nam je, kot da igramo nevarno igro s hudičem, v kateri smo zastavili Tanjo. In ko smo izdvedeli od pekov, da vojak »postopa za našo Tanjo«, nas je obhajala prijetna groza in življenje se nam je zazdelo tako zanimivo, da niti opazili nismo, kako je mojster izkoristil našo razdraženost, in nam naložil, da smo morali speči vsak dan štirinajst pudov več testa. Delo nas niti enkrat ni utrudilo. Tanjino ime je bilo ves dan v vseh ustih. In vsako jutro smo jo pričakovali z največjo nestrpnostjo. Večkrat nam je bilo, kot da mora nenadoma stopiti pred nas čisto predrugačena, popolnoma nova Tanja, ki ne bo prejšnji nič več podobna.

O zadevi pa z njo nismo nič govorili. Nismo je izpraševali in smo bili z njo prijazni kakor prej. Toda v naše razmerje do nje je prišlo nekaj novega, nekaj, kar je bilo našemu prejšnjemu čuvstvu do dekleta tuje. To novo je bila ostra radovednost, ostra in mrzla, kakor jekleno rezilo od noža.

»Fantje, danes je čas potekel!« je dejal nekega jutra višji pomočnik, ko je šel na delo.

To smo vedeli tudi brez njegovega naznanila, a smo vseeno postali pozorni.

»Oglejte si jo dobro, vsak čas mora priti!« je nadaljeval višji pomočnik.

Nekdo je dejal nejeverno: »Ali se ji bo to poznalo?«

In spet se je odmotal glasen in živahen prepir. Danes bomo končno izvedeli, če je posoda, ki smo jo tako cenili, res čista in neomadežljiva. Tisto jutro smo prvič in docela nenadoma začutili, da igramo zares nevarno igro, da ta preizkušnja kreposti lahko našo boginjo zaradi nas pogubi. Vse te dneve smo slišali, da vojak deklico trdovratno zasleduje, toda neverjetno, nihče je ni vprašal, kako se mu ona odziva. Prihajala je prej ko slej točno vsako jutro po prestice in se vedla prav tako kot zmerom.

Tudi tistega dne smo kmalu začuli njen glas:

»Hej, mali kaznjenci! Rada bi...«

Takoj smo ji odprli, ali proti navadi smo jo pozdravili, ko je vstopila, z globokim molkom. Strmeli smo vanjo s široko odprtimi očmi in nismo vedeli, kaj bi z njo govorili, kaj bi jo vprašali. Kakor temna, nema čreda, smo stali pred njo. Ta nenavadni sprejem jo je očitno osupnil, — in naenkrat smo opazili, da se je vznemirila in prebledela. Razburjeno je gledala okrog sebe in vprašala nazadnje s pridušenim glasom:

»Kaj pa ste danes tako...«

»No, in ti?« jo je mrko prekinil višji pomočnik in ni odvrnil pogleda od nje.

»Kaj naj bi jaz?«

»Nič!«

»No, potem mi dajte brž prestice!«

Prej se ji ni mudilo.

»Imaš še čas,« je rekel višji pomočnik, ne da bi se bil ganil in jo nehal gledati.

Tedaj se je bliskoma obrnila in izginila skozi vrata.

Višji pomočnik je vzel lopar in obračajoč se proti peči mirno rekel: »Torej končano! Storil je, vojak, — capin!«

Zadevajoč se v drug drugega in drenjajoč se, smo šli kakor čreda ovac k mizi, molče smo posedli okoli nje in začeli z muko delati.

Nekdo je kmalu pripomnil: »Morda se pa še ni...«

»No, no! Ne blebetaj neumnosti!« je zakričal višji pomočnik.

Vedeli smo, da je pameten dečko, modrejši od nas vseh. In njegove besede smo sprejeli za potrdilo vojakove zmage.

Bili smo žalostni in nemirni.

Ob dvanajstih, ko smo kosili, je prišel vojak. Kakor zmerom je bil zal in nališpan in nam je kakor zmerom gledal brez zadrege v oči. Nam pa je bilo mučno gledati ga.

»No, spoštovani gospodje, ali hočete videti, kaj vojak zmore?« je dejal s ponosnim smehom. »Torej pojdite v vežo in glejte skozi razpoke! Ste razumeli?!«

Šli smo ven in se pritiskali, zaletavajoč se drug v drugega, na veliko steno iz desk, ki je delila vežo od dvorišča. Kmalu je prišla Tanja, naglo in zaskrbljeno; skakala je čez luže blata in talečega se snega. Izginila je za vrati v klet. Nato je šel po isti poti vojak, počasi in zadovoljno žvižgajoč.

Deževalo je in v mlakuže so padale kaplje in delale vodne kroge. Bil je vlažen, siv, skrajno neprijazen dan. Na strehah je ležal še sneg, zemlja pa je kazala že temne blatne lise. Pa tudi po strehah je začel dobivati sneg umazano sivo barvo. Deževne kaplje so padale počasi, in otožno šumele. Zeblo nas je in čakanje je bilo neznosno.

Najprej je prišel vojak iz kleti. Šel je počasi čez dvorišče; migal je z brki in roke je imel v žepih — kakor vedno.

Potem je prišla Tanja. Njene oči... njene oči so gorele od sreče in veselja, njene ustnice so se smehljale. Hodila je kakor mesečna; njeni koraki niso bili trdni in opotekala se je.

Tega nismo mogli prenesti! Naenkrat smo planili vsi k vratom, vdrli na dvorišče in začeli za dekletom na glas, divje in vreščeče tuliti in žvižgati.

Ona se je zdrznila in obstala kakor okamenela, ko nas je zagledala. Mi smo jo obkrožili in jo škodoželjno in vztrajno zmerjali z najbolj prostaškimi in najnesramnejšimi besedami.

To smo delali počasi in preudarno, zakaj videli smo, da ne more ubezati. Ujeli smo jo bili v ozek krog in smo lahko hladili na njej svojo jezo, dokler smo hoteli. Ne razumem, zakaj je nismo topli. Stala je sredi kroga in obračala glavo zdaj na to, zdaj na ono stran. Toda od povsod so letele nanjo iste zbadljivke in žaljivke. Besede, s katerimi smo zlivali nanjo blato in strup, so postajale zmerom nesramnejše in hujše.

Njen obraz je popolnoma pobledel. Plave oči, ki so še pravkar žarele od sreče, so se široko razprle, prsa so ji globoko dihala in ustnice so ji drgetale.

Mi pa smo stali okrog nje in izvrševali maščevanje, zakaj ona nas je okradla. Ona je bila prej naša, dali smo ji svoje najboljše, pa čeprav so bile to zgolj beraške drobtine; in nas je bilo vendar šestindvajset, ona pa je bila sama in zato ji nismo mogli prizadejati take bolečine, ki bi bila dovolj velika, da bi oprala njeno pregreho... Strašno smo jo zasramovali!

Ona pa je molčala, trepetala po vsem telesu in nas zmedeno gledala. Mi pa smo se smejali, tulili in krulili. Zbralo se je še več ljudi.

Nekdo od nas je zagrabil Tanjo za roko.

Nenadoma so zaplapolale njene oči. Počasi je dvignila roke, si popravila lase in dejala počasi, toda mirno, naravnost nam v obraz: »Ah — nesrečni kaznjenci!!«

In potem je šla docela preprosto proti nam, kakor da nas sploh ni, kot da ji ne zapiramo poti. In tako se ji resnično ni nihče upal zastaviti izhoda.

In ko je prišla iz našega kroga, je dejala spet na glas, ponosno in prezirajoče, ne da bi se obrnila k nam: »Ah ... poteptanci ... izmeček!«

In je izginila, ravna, ponosna in lepa.

Mi pa smo stali sredi dvorišča, v blatu in dežju, pod sivim, brezsolčnim nebom.

Potem pa smo odšli tudi mi nazaj v svojo vlažno zidano klet. Prej ko slej ni solnce nikdar posijalo skozi naša okna in Tanje ni bilo k nam nikoli več.

Prevedel Mirko Čoš.

IZ DNEVNIKA

JOSIP VIDMAR

IV

Literarni svet praznuje te dni znamenit jubilej. Preteklo je pet in štiri-deset let, odkar se je v ruski literaturi pojavil veliki bosjak Maksim Gorkij. Člankov, ki bodo govorili o njegovem delu, bo to jesen napisanih brez števila. Meni je vest o tem praznovanju vzbudila drag spomin na moje prvo knjižno srečanje z njim. Kajti neki njegov spis je bil tudi moje prvo srečanje s knjigo sploh. S tem nočem reči, da pred onim »Človekom« Gorkega sploh ne bi bil bral, toda tako, kakor sem bral to stvar, nisem dotlej čital še ničesar.

Bilo je prav v takihle jesenskih dneh pred dva in dvajsetimi leti. Manjkalo mi je nekaj dni do petnajstega leta in sem bil torej še otrok. Živel sem za deske igre in tudi tisto popoldne me je čakal podoben oprav-vek. Preden pa sem šel z doma, sem hotel pogledati v kako knjigo. V knjižni omari sem si izbral najtanjšo in v tej, ki se je imenovala »Štiri ruske slike«, sem zopet poiskal najkrajšo stvar in to je bil ravno »Človek« Gorkega. Obsegal je kvečjemu kakih deset strani. To, sem si mislil, lahko še preberem, preden pojdem. Sedel sem in brezskrbno pričel.

Toda, — kako novo, neznano in neznansko me je nenadoma prevzelo, ko sem prebral prva dva stavka: »Ob urah duševne utrujenosti, ko oživlja spomin sence preteklosti in veje na srce njih hlad — ko misel kakor brezžarno jesensko sonce razsvetljuje grozni kaos sedanosti in zlovešče kroži na istem mestu, ker se ne more povzpeti više in poleteti naprej — ob težkih urah duševne utrujenosti kličem predse z močjo svoje domišljije veličastno sliko — Človeka. Človek! Kakor da bi se rodilo sonce v mojih prsih, in v njegovem jarkem svitu hodi počasi, neobsežen kakor svet — naprej in navzgor tragično prekrasni Človek!« Kaj je to, kaj pomenijo, kaj hočejo te besede, sem se vpraševal vznemirjen in že sem čutil, da me dobivajo v oblast in da se mi z njimi bliža nekaj novega, važnega, nekaj, čemur se nisem mogel, nisem hotel, nisem smel več umakniti.

Takrat sem morda prvič v življenju začutil srce od notranjega raz-burjenja. Utripalo mi je kakor preplašeno. Napol omamljen in napol

že znatiželjan sem se zbral in prisilil k pozornosti. Prebiral sem težke stavke, polne še neslišanih misli, po trikrat in po petkrat in zazdelo se mi je, da pričnjam razumeti. In razumeti, se mi je takrat zdela velika stvar! To, kar sem bral, ni bila povest. Bilo je nekaj kakor slavospev, kakor himna o Človeku. Himna o vseh človeških rečeh, zlasti o njegovi nesmrtni, svobodni, svetli Misli. Ugledal sem Človeka, »izgubljenega sredi pustinj vesoljstva, samega na neznatnem koščku zemlje, ki leti z neznanško hitrostjo nekam v globino neizmernega prostranstva«, človeka, ki obdan od vesoljnega mraka neustrašeno »stopa k zmagam nad vsemi skrivnostmi neba in zemlje.« Z njim hodi edina njegova družica — Misel, za njim truma njegovega čudnega, strahotnega spremstva. In Misel osvetljuje in razkrinkuje drugega za drugim Človekove spremljevalce: Ljubezen, Prijateljstvo, Nado, Zavist, Smrt, Brezumje, še Smrt, Potrtost, Otožnost, Žalost, votlooko Vero in zopet Smrt. Ti strahovi mu jemljejo moč in človek slabi, omahuje, uklanja tilnik. Žalost, Nada in Vera ga zagrinjajo v svoje pokojne objeme. Toda Misel ga prebudi znova. Pokaže mu znova prave podobe teh pošasti in ga kliče k njegovemu strahotnemu in prelepemu poslanstvu: razsvetljevati temo, goreti, kolikor mogoče svetlo, biti luč vsem temnim globinam okoli sebe in — ugasniti. Tedaj Človek ozdravljen zopet dvigne glavo, sledi svoji Misli, se prizna k svojemu poslanstvu in stopa naprej in navzgor...

To so bile temne in svečane stvari in čisto nove stvari, ki sem jih slišal in videl prvič v življenju. Ki sem jih razumel prvič v življenju. Kajti prav tolikšno srečo, kakršno mi je dajala ta kratka in strnjena slika človekovega življenja, prav tolikšno blaženost sem občutil nad tem, da vse to razumem. Vse te besede, ki sem jih vse že poznal in slišal, so nenadoma oživele. Zdaj se je vsaka izmed njih kakor živa senca izločila iz tistega, kar sem občutil kot svojo notranjost. In notranjost sama, ki mi je bila dotlej nevede kakor gladka in svetla zrcalna ploskev, se mi je v radosti in strmenju razgrinjala, odpirala v globino in na vse strani in se spreminjala v temno prostranstvo s črnim obokom neba, na katerega robovih so se utrinjale fatamorgane bodočih stvari.

Tako sem prvič začutil samega sebe in pričel misliti osebno, ne več tako, kakor sem mislil dotlej, brez zavesti o samem sebi. Nenadoma sem se občutil kot človeka in sem v drami Človeka gledal nekaj sorodnega, svojega. Storil sem ob teh desetih straneh na nepojmljiv način velikanski skok od otroka do človeka in sem se iz nekdanjega dremotnega, in brezosebnega polsna zbudil v živo in v svoji novosti pretresljivo osebno zavest. In kakor sem s slastjo podlegal mračni sugestivnosti pisateljevega privida, tako sem še z večjo radostjo opazoval napore svoje misli, da bi se izvila magiji njegove besede in krenila po svoji poti. Strmel sem naivno pri trditvah, kakor da na primer Misel »v trenutkih svoje utrujenosti ustvarja bogove, v času čilosti pa jih meče s prestolov,« ali da »je Smrt iz živali naredila Človeka in ustvarila množico bogov, filozofskih sistemov, ved — ključev do svetovnih ugank...« A še bolj pomnim svoj prvi smehlaj pri tem branju, ko sem naletel na tole misel: »Grem, da zgorim svetlo in kolikor mogoče globoko razsvetlim temo življenja. In smrt je zame — plačilo.« Med mislimi, ki sem jih sprejemal, pa se spominjam, me je s čudno žalostjo prevzela zlasti tista, ki govori o ljubezni, kakor jo človeku razkriva nepodkupljiva misel: »Ljubezni kovarne in podle spletke, njeno željo, da bi dobila v oblast ljubimca, stremljenje

poniževati in poniževati se in — umazani obraz čutnosti za njo.« In sem tedaj, kakor se mi je zdelo, za vselej spoznal, z vso žalostjo mladega in radovednega srca, spoznal v ne prav jasnem logičnem skoku, toda trdno in prepričano, da se mora odreči vsej sladkosti neznane ljubezni, kdor hoče biti človek.

V takih pretresih in doživljajih sem prebil s to knjigo kaki dve uri in več. Bilo mi je, kakor da sem do tiste ure taval po temnem kraju, ki ga nisem poznal. Nenadoma pa sem začutil v svoji roki luč, slabotno sicer, toda njeni žarki vendar prebadajo temo in čarajo pred oči slutnje močnega stebrovja, veličastnih obokov v strmem zaletu, navpičnega zidovja, zlatih kupol in zlatih odbleskov — kakor da sem se znašel sam v prostrani katedrali. Bil sem srečen in vesel in tudi ponosen, — bilo mi je petnajst let.

Tako mi je bilo popoldne in to je bila šele prva, vesela polovica tega prebujenja. Druga, trnjeva, me je čakala zvečer. Ko sem legel v posteljo, so se mi utrinjali stavki prebranega besedila. Izmed vsega mi je najpogostejše prihajala na misel smrt. In nenadoma mi je ta misel iz tehtačnega razuma ušla v zavest in v čut vsega telesa. Spoznal sem mahoma z močjo vsega svojega bitja, da bom umrl, izginil in sicer kmalu, kajti kaj je človeško življenje! V okrutni bolečini vse svoje narave sem se vtapljal v to zavest in sem si v tistih svojih mladih petnajstih letih resnično ruval lase od groze, bil z glavo ob zid, da bi z bolečino pregnal strašnejšo bolečino, in sem se vedel kakor kaznjeneč, ki je po nedolžnem obsojen na smrt. Poten in prepal sem preležal pol noči v tej grozi, ki se ni mogla izčrpati v meni, in sem šele tedaj zaslutil, kaj se pravi biti človek.

Tri leta sem se po tistem dnevu mučil s to pošastjo slednjo noč. V treh letih se izčrpa vsaka bolečina. Tudi ta se je. Nekega jutra sem se prebudil zakaľjen zoper misel na smrt.

Tako je bilo moje prvo srečanje z Maksimom Gorkim, ki je bilo tudi prvo srečanje s knjigo. Spoznanja mi ni dalo nobenega. Toda dalo mi je več. Pomagalo mi je do prvega občutka o samem sebi, do prve osebne zavesti, do prvega in osnovnega, veselja in bolečine polnega stika z življenjem, s smrtjo in z vso nerazumljivo stvarjo, ki je človeško življenje. Ali mi je katera knjiga dala več? Ali more sploh katera knjiga dati več, kakor mi je dalo teh deset mladostno vznesenih strani Maksima Gorkega?

S CIGANI

IVO GRAHOR

Kdo si, Peter? Odkod si prišel, kdo ti je oče? — Tvoj oče je menda umrl v rumunskih gozdih ali pa so ga umorili roparji, — da je svojega sina zapustil v kraju, kjer zdaj nimaš nikogar?

Zdaj si Peter, hlapec.

Peter. To je toliko kot pohabljenost bitje. Lahko bi bil France ali Tone. To bi bilo vse eno. Ne manjka ti ne roka ne noga in čeprav nisi bolehen niti nadušljiv, so vendarle tvoje sence — sence pokveke. Zverženo hodiš po zemlji, zmučen, ko da si prevalil goro. Nihče se ne zmeni za Tebe.

Kolenčeva Marija?

Kam bo šla, če bi se vzela!

Ali si, ali nisi, Peter? Kako je s teboj?

Ne boš, Peter! Ljudem ni mogoče uiti. Ljudje hočejo vedeti, kako je s teboj, ali si, ali nisi. To ni vse eno. Na svetu sta dve vrsti ljudi. Eni smo mi in drugi so vsi drugi. Gremo drug mimo drugega. Radi se pogovarjamo. Z nekaterimi smo prijatelji, z nekaterimi pa kar ne moreš nikamor. Vedel si, da se moraš z njimi enkrat pomeriti, ustaviš se in jih nagovoriš. Pogovor se suče o tisoč nevažnih stvarih, eno vprašanje pa ostane skrito, in to je vprašanje, od katerega si največ obetaš, to naj ti da moči. To vprašanje je prav za prav tisto zadnje. Kajti človek težko živi. Dvom o samem sebi grize in grize. Vsak dan je težji in vsak dan se nam ponovi. Ljudje moramo vedeti, da je nekdo šibkejši od nas. Tako nam je, kakor da smo prevzeli nase pretežko breme — boj za življenje — in da moramo priti prej ali slej do tega, da odložimo lopato in pustimo drugim ljudem, da nas zagrebejo. Vsi smo na poti odpovedi, a priznati tega nihče ne sme in nihče ne sme vedeti o nas, kdaj smo ves up opustili. Zato pa ljubimo tiste, ki so žalostni in nesrečni, vse tiste, ki so obupali in jim je to na čelu zapisano. Še bolj pa ljubimo tiste, pohabljenice in sirote, ki se nikoli niso drznili šteti sebe med nas. In ljubimo jih zvesto, kajti nikdar se ne bodo dvignili in povzdignili spet nad nas. V njihovem življenju jim je zapisano: bodi plah in ponižen in ne želi si tega sveta.

Duri Kolenčeve zidanice so se bile pravkar tiho zaprle. Marija je odšla. Šepetala sta v poltemi. Prikradla se je bila k njemu. Ali ga je res tako malo videvala podnevi? Hrepenela sta drug po drugem.

Ves dan sta delala skupaj. Včasih je bil on samo na vrtu, včasih še bliže. Iskala sta se odkar sta vstala pa do noči.

Ali ni ves svet vedel, kako rad jo ima! Solnce je govorilo o njuni ljubezni in noč šepetala. Vedela je meglica od vode, travniki so jo prepevali, led in sneg sta jo grela. Koderkoli je Peter hodil, vse je gledalo nanj s prijaznimi očmi. Ta ljubezen je bila nedolžna kot travica. Ali je mogel takrat razumeti?

Premislil je zvečer vsak dan. Vstal je pred dnevom. Samo okna v hlevu so se že belila in so izžarevala svež zrak. Bila je še zima. Peter jo je natanko začutil in je bil neznansko vesel. Odprl je krilo vrat. Obstal je v megli. Ozrl se je po dolini, da se prepriča ali je ves svet tako vesel. Da, zato se je ozrl. Megla je segala čez ves svet, čez in čez. Bilo je še zelo zgodaj. Marija pa se je že prebudila. Ali je to mogoče!

Zdajle bo vstala in pride k oknu. Lahko bi stopil pozdravit kar tja. Šel bi k oknu, prijel njeno roko, ko bi bila še topla, kakor da diha v njegovi. Objel bi Marijo okrog pasu in jo pritisnil nase. Ona bi se branila. Takšno bi jo poljubil in ji pobožal razpuščene kite, da bi se sprijaznil še s takšnimi, ki jih še nikdar ni videl. Potem bi ustavil okence in zadržal do polovice priprto. Razjezila bi se, počakala, prisluhnila, nehote pritajila dih v prsih, da bi se vzpele nad srcem. Izpustil bi, da bi zaprla, in potem bi se vrnil in delal, delal, delal.

Takole se ti je neki Peter opajal vsak večer z mislimi na svoje dekle. Ko se je prvič zavedel, je spoznal, kako je nesrečen.

Res! Kako je takrat bilo?

Vsi se enkrat prebudimo in česar nismo vedeli prej, se na enkrat natanko zavedamo. Takrat niti ne vemo, da smo vstali bolj zgodaj kakor navadno. Le to vemo, da smo se prebudili v popolnoma drug svet.

Tako si se ti prebudil, ali pa so te zle sanje vrgle iz sna, ki so odslej tvoja edina družba.

Ožmeš si oči. Iščeš v mislih: kje se je vse spremenilo, in veš:

Te sanje so se pričele prejšnji večer.

Ali ni res tako, Peter?

Prejšnji večer, pred tistim dnevom, je bil prišel po cesti mimo Kolenčevega sosed Čotek. Ustavil se je in vprašal za gospodarja. Kolenc je bil z doma. Peter je prišel takrat čez dvorišče in vprašal:

»Ali vam lahko jaz naredim, po kar ste prišli?«

»Prav za prav nisem tako nujno potreboval. Ti si hlapec. No, lahko bi mi tudi ti dal,« je mencal sosed.

»Jaz sem hlapec,« je dejal Peter. »Že od mladih nog. Menda sem bil tu rojen.«

»Rojen? Rodil se menda tu nisi. Pa kaj jaz vem. — Ti si sirota, Peter.«

»To je zdaj vse eno. Jaz sem tu kakor doma.«

»Koliko let si zdaj star?«

»Trideset. Na jesen bom trideset.«

»Trideset? Ja, ja, sirota si bil, Peter. — O, jaz se te še nekoliko spominjam, ko si bil majhen. Tudi tvojo mater sem poznal, bog ji daj večni mir in pokoj. In tvoj oče je bil možak,« je nadaljeval Čotek zamišljeno. — »Saj zdaj sta mrtva oba. Ti ne moreš nič.«

Ali nista govorila tako? Pa prav natanko tako?

Peter ni takrat razumel, česa ne more. Počakal je in premišljal, kaj bi bil Čotek od gospodarja rad dobil, česar mu on ne bi mogel dati.

Oj ti dobrotu, dobro storna dobrotu!

Sam Čotek bi te bil lahko strl z eno besedo.

Ali ne vidiš? Z eno besedo.

Iz uslužnosti svoje in skromnosti je hotel hlapec pomagati gospodarjem.

Čotek ni rekel ničesar, niti se ni poslovil.

Takrat se je šele Peter zavedel. Kakor da je stopil iz sebe.

Kdo si ti Peter?

Kolenčev Peter.

Kolenčev? Hlapec? Ti nisi niti hlapec, marveč sirota. Še nikdar nisi z ljudmi sklepal dogovora.

Dali so ti pridevek — Kolenčev.

Kako je dobil to ime?

Ko je bil še čisto majhen in se je otrok igral med otroci, so za razloček dali tudi njemu ime. Ko je rasel, so ga vpraševali, in on jim je odgovarjal:

»Kolenčev Peter.«

Tako se te je prijelo tuje ime.

Peter se je spominjal, da se je v šoli pisal drugače. Ampak on, nedolžnost in sama nevednost, ni nikdar za sebe tega uredil.

Peter se je udaril s stisnjeno pestjo po glavi.

Glej, glej. Ta neumna buča je vendarle razumela. Besede so se v njej urejevale same. Na kar ni nikoli pomislil, vse tisto so besede odločile že davno. Vedele so resnico, samó prikrivale so mu jo.

Če te kdo vpraša, kdo si, in ti rečeš: Peter, nisi povedal — kdo si, marveč — kaj si. Povedal si, kar sam misliš. Nisi povedal: sem; povedal si: nisem. Kajti prav na dnu vemo vsi resnico.

Začudil se je Peter resnici.

Ali ti je življenje res določeno?

Glej! Zdaj pojdeš k Mariji in vprašaš njo. Ni mogoče, da ne bi vedela. Ljudje so vsi skritih misli in ne povedo, dekle pa govori iz srca. Ali tudi ona misli o tebi, da ti je usojeno, da nisi bil nikoli in ne boš nikdar nič?

Zamislil se je Peter in ves samo poslušal udarce srca, kakor da govori z Marijo

Dvom pa je šel naprej in je paral po srcu. Vesela Petrova narava se ga je branila. Vpraševal se je:

Ali si se odpovedal, Peter, ali še ne? Glej, nič se še nisi in ti dobro veš, da se nisi. Pa vendar je vse zaman. Otrsi se! Tvoji upi so prazni. Saj v resnici sploh nimaš upanja, samo življenju si se vdal, ki je čudovito bogato in radodarno in ki ima tudi za tebe polno vsega, kakor za druge, nekega dne pa te vrže in te ubije.

In široko so se odprle Petrove oči in so blagrovale svet pred seboj, ki se je prikazal nenadoma kot plavajoča pokrajina pod obokom neba, da je Peter okanjen obstal in molil.

Svet, življenje! Kakšna moč veje od vaju! Našla sta siroto Petra, ko se je še otrok igral med otroki, obdarovala sta tudi njega s praznikom in mu srce prepolnila z občutjem.

V vajinem objemu je živel ta otrok in postal velik. In velik in nežen otrok je hodil po cesti, po njivah in travnikih in vrtovih in si jih je izbral za svoj dom.

Ko je dorastel, je smel tudi stati pod lipo, in da ni bil sam, se je včasih naslonil k visokemu zidu, kamor ni segalo solnce. Tudi solnce bi si zaželel, pa ne boš, Peter. Gospodarji stoje v krogu pod lipo. Ne bilo bi dostojno, če bi stal tam tudi on. O, lahko se ti je bilo umakniti, ko si bil sam poln solnce!

Po maši se je Peter ustavljal še pred gostilno. Prišli so fantje in ga povabili k igri na kroglo. Četrti jim je še manjkal. Včasih, popoldne, je manjkal šesti ali pa osmi. Igra je najlepša, če je igralcev enako. Peter se jim je rad pridružil. Igra na kroglo mu je bila veliko veselje. Najrajši je zbijal, toda odločal se je za varno bližanje. Igral je eno ali dve igri. Medtem so se nabrali ljudje. Nekdo se je že ponudil.

»Jaz ne grem več,« je dejal Peter, izpil še ostanek vina, počakal računa in oddal kroglo drugemu.

Prav vidim te, Peter, kako težko si se poslavljal!

Gledalci so ga sprejeli medse:

»Si se naveličal?«

»Nisem se prav naveličal, a kaj bi. Toliko je ravno prav. Naj se še kdo drugi spreleti in preteče!«

Sedel je na rob klovice in se oddahnil. Sosedje so govorili.

»Nu ja.«

»Kdor ni ravno velik prijatelj krogel, sta mu dve igri zadosti.«

»Peter je igral prav dobro.«

»Peter?! Tudi kakó ti udari! Človek mu ne bi prisodil toliko moči.«

»Močan res nisem,« se je oglašal Peter.

»Saj si tudi majhen,« ga preglasi stari Kolar. »Tvoj oče je bil ravno tolik, pa kako je bil krepak. Ves rod je bil takšen, žilav. To dela kri.«

Drugi so na te besede starega Kolarja molčali. Mlajši so bili, a vsi so enako mislili.

Petrov rod?

Kje je bil njegov rod. Izgubili so ga iz vida. Petra niso resnično videli. On je bil samo en človek. Majhen in suh, drobnih kosti in nizkega čela, obraz je imel ves razjeden od divjih koz, roke od dela. Njegove roke so velike od dela... Zdaj je imel nov klobuk in novo obleko iz cajha. Bila mu je nekoliko široka, ohlapna in ostra. Blago je bilo pre-slabo. Peter je rad nosil tudi za nedeljo pisano srajco. Novo je imel samo eno. Za resnično imetje je mogel šteti samo nikljasto uro in verižico z naveskom. Imel je torej vsega dovolj za pastirja. A tudi med pastirjem in pastirjem je velik razloček. Nekoč so imeli pastirji po sto in po dvesto, tudi po petsto ovac. Peter ima samo štiri. On jih je pridobil, on prikobil, a rede se na gospodarjevem in so gospodarjeve.

Stari Kolar bi rad popravil to, da je bil s Petrom predober, in vprašuje spet resen:

»Koliko ovac si Kolencu prirèdil?«

»Štiri imamo,« odgovori Peter resno. »Vseh skupaj pa bi jih lahko imeli dvanajst in tudi sto.«

Pozneje nisi več tako odgovarjal. Treba je bilo najti boljših odgovorov in Peter jih je našel. Še je bilo zanj na tem svetu dovolj veselja. Dovolj sreče in dovolj veselja, da je lahko pretrpel tudi mučenja.

»Kdo si ti, Peter?«

»Eh, kaj jaz vem! Pravijo mi Kolenčev Peter. Tam nekje iz Brkinov sem ali pa iz Račic. Samo da nisem iz Tominja.«

»Pa tvoja mati je bila iz Tominja.«

»Ne vem. Nikdar mi niso povedali.«

»Pa bi se vendar moral zanimati za svojo mater!«

»I kdo bi se ne zanimal.«

»Morala te je imeti hudó rada.«

»Rada.«

Tako niso našli vprašanja, na katero bi jim ti, Peter, ne bil odgovoril. Vse so ti vzeli, Peter.

Vse?

Na vasi so se zabavali fantje.

»Vsaj danes boš dal za en liter.«

»Zakaj ne.«

»Dosti ne boš dal.«

»Jaz nikdar.«

»Kolikor imaš.«

»Nikdar ni dosti imel in nikdar ne bo,« se je zakrohotal Uršičev.

»Menda bo lahko zapil.«

»Še opiti se mu ne bo treba.«

»O, ima Peter, ima. Za shod je prodal jagnje.«

»Katero?«

»Kolenčevo. Katero! Ali naj proda svoje, ko ga nima.«

»Pa, saj da jih on redi?«

»On redi in kosi, pa nikdar ne žanje.«

»Ali je res, Peter?«

»Da bi tako ne bilo.«

»Tako, ti bi rad, da bi bilo tvoje!«

»Jaz najbrže ne bi niti maral.«

»Branil bi se.«

»Pa če ti da Kolenc hčer?«

Nekdo je umolknil.

Umolknil je hlapec Peter, a njegovo srce je razbijalo in v možgane mu je udarila laž.

To si ti, Peter, ki si ljubil gospodarjevo hčer Marijo? Ali si človek, ali si zver, da te preganjajo.

Šel si z nedolžnim poljubom od nje svét in vesel, zdaj si nesrečen in prazen. Vse so ti vzeli, kar si imel; vse. Ne bi bil smel ljubiti gospodarjeve hčere.

Nekoč si ji rekel:

»Stopi k meni, Marija! V oči mi poglej! Ali si žalostna?«

»Ti se mi zdiš žalosten, Peter.«

Pobožala ga je čez čelo. Poljubil jo je in ona se je k njemu pritisnila, da jo še zdaj čuti kot ogenj.

»Kako? Kaj si rekla, da ne bi bil smel priti k tebi.«

»Pridi! Samó glej, da te oče ne vidi jo.«

»Bojiš se me.«

»Včasih se te bojim.«

»Ali ne smeš tudi ti imeti svojega fanta?«

»Greh je.«

»Kaj je greh.«

»Jaz ne vem.«

»Jaz tudi ne.«

Ljubila sta se kot otroka.

Ali si bil ti res še otrok, Peter?

Misli so se kopičile.

»In nič ne slutiš, Marija?«

Zdrznil se je. Zakaj jo o tem vprašuje? Marija ni slutila ničesar. Bila je nedolžna kot on, dokler ni vedel resnice. Zdaj bi ne bil pošten, če bi ji vsega ne povedal.

A kako naj pove Mariji?

Povej sam sebi!

»Oče gre!«

Švignila je k seniku. Fantalin je obstal kakor štor.

Kako? obstal!

Ali si bil od ljubezni bolan, Peter, ali od lastne prevare?

Haha, kako si se varal!

Glej! Laž je resnica in resnica je laž. Pahnili so te od sebe.

Ona ne. Pahnili so te že davno.

Ona ne ve.

Kako bi mogel otrok razumeti resnico?

Kdo si ti? Si ali nisi?

Šel je po cesti iz semnja. Sam je bil. Marija je bila v semnju z očetom. On ve, da se vračata sama in on sam. Ve. Saj ne gredo tako prvič.

V njegovih mislih ni nič več bridkosti. Haha.

Kupila je zanj srce iz lecta in ga skrivaj zavila v ruto. Ali sprejmeš tudi srce iz lecta?

Peter premišlja. Ali si se preplašil?

Marija je spolnila devetnajst let. Peter ne živi več z otrokom. Vdana mu je. Ali je to ljubezen?

Glej, kaj je ljubezen! To je notranji mir, ko ne potrebuje duša ničesar. Ko za ves svet ne veš in ne on za tebe. Ko se začutiš z vsem eno.

Če ljubiš, ne moreš spoznati resnice.

Torej to ni ljubezen. Ljubezen je tisto, kar čuti Marija, ti pa si mogoče že prenehal ljubiti in si šel naprej.

Njegova ljubezen je prišla na kraj, kjer se usode ljudi razhajajo. Eden gre naprej v življenje, drugi v smrt. Smrt prav za prav ni nič hudega. Isto je, kakor bi šel s cigani.

Čudna misel. Čudovita misel. Ali niso cigani tisti drugi svet, odkoder nihče ne hodi nazaj in se ne vrne več isti?

Glej, spet je Velika nedelja. Ta hip zamira zvonjenje. Procesija je šla v cerkev. Velika noč.

Peter je slonel ob odprti lini senika in gledal pred seboj v pokrajino. Neizmerno občutje samote se mu je prekrajalo v željo, doseči mir.

Takrat se je prizibal globoko v dolini po beli cesti prvi ciganski voz. Skozi Petra je švignila misel, kakor drugi svet.

Šel je.

Ko se je zibal pod njim visoki ciganski voz, so se mu zapodile po možganih nerazumljive misli.

Svet je ožji ko cesta. Ali ne hodi resnica po cesti? Izberi si pot, kamorkoli te neso noge, kajti nikjer ni zapisano, kod hodi resnica.

Naslednji dan ali pa že na Veliko nedeljo, ko so se vrnili vaščani od vstajenja, se je raznesla novica:

»Kolenčev Peter je šel s cigani!«

»Želj kotov pastir ga je videl. Peter je sedel na visokem vozu med cigankami in otroci. Ko so se ustavili, je tudi on stopil doli, rekel pa ni ničesar. Nato je spet sel na voz in se odpeljal.«

Ali ni bilo tako? Pa prav natanko tako.

»S cigani je šel!«

»Čujte, čujte!«

»Kaj je dejal Kolenc?«

»Kaj. Naj gre!«

»Saj smo vedeli, da ne bo vztrajal.«

»Priden je bil.«

»Dober delavec.«

»Kri je kri. Tudi njegov oče se je rad klatil.«

»Pa vendar ni šel nikdar s cigani.«

»A, zmerom je bil nekoliko čuden.«

»Saj da je šel v praznji obleki s cigani.«

»Mislite, da ga ne bo več nazaj?«

»Lahko da pride.«

»Kolenc ga bo vzel nazaj, pa bo.«

Pri Kolenčevih je lepo.

Nič se jim ne pozna, da so izgubili zeta in dobili hlapca.

Hlapca?

»Kod si se vozil, Peter?«

»Tiho!«

Gospodar Kolenc ne trpi tega vprašanja.

Vidiš, Francka, tovarišica in dekla! Ne, ne morem ti pri večerji povedati. Gospodar ne pusti.

»Haha! Ali ste ga vendar dobili, tistega, ki so ga bili vzeli cigani?«

Takole vprašuje ta sosed Poklar.

»Hahaha!«

Kako zdravo se Poklar smeje.

Tudi Marija opazuje Petra, zajema iz skleda in se smeje.

»Sam je prišel nazaj,« pravi Marija.

»Kako pa, ko sam. Saj se že dolgo ne sliši, da bi cigani kradli tudi odrasle. Peter pa ni več mlad. Še postaral se je,« meni Poklar.

Kmalu bom star toliko, kakor ti, sosed.

»Kmalu boš star.«

»Peter, odreži se no! Ali se misliš na Poklarja molče jeziti?« pravi Marija.

»Marija, ti pa kar mir daj! Pustite Petra, naj povečerja! Jutri moramo gledat, da zórijemo,« de Kolenc.

Ampak Marija ne more nič za to, da jo zgodba sili v smeh. Njeno srce je čisto.

»Ali si se res vozil s cigani? — Pa zakaj si šel?« — vprašuje.

»S cigani sem šel.«

»Pa prav z njimi si se odločil iti!?«

»Prav z njimi.«

»Pa, zakaj? S cigani...«

»Zato, da bom z njimi.«

»Hahaha!«

O, to dekle!

Marija.

Lahko ji je bilo.

Večerja še ni minila. Peter je čutil, kako je ves vroč in kako mu kipi obraz od neopredeljivega sproščenja, katerega je pričakoval samo z nemo neobčutljivostjo, da bi premagal nekak samoljuben strah. Ali je bila to skrb za Marijo?

Glej, tudi ta skrb je bila samo majhna, poslednja lastna prevara. Nikogar ni, ki bi bil poznal tvoje trpljenje, zato tudi ni nikogar, ki bi ti zdaj očitil. Ti sam si hotel tako. Lepo je, imeti pravico.

En teden potem, ko se je vrnil, so šli skupaj iz semnja. Ko je šel Peter po stezi naprej, je Marija vsako toliko pritekla do njega. Videti je hotela vse, kar sta z očetom kupila. Petru je ta dan kupila nov trak za klobuk. A Petra ni videla. Ni ji prišlo niti na misel, da bi mu kupila srce iz lecta.

Kako prazna je bila njegova skrb za Marijo. Glejte, zdaj si je sama našla svoje veselje. Nikdar si ni mogla zaradi nekoga delati žalostnega srca. Saj takšni morajo biti otroci. Oni si ne morejo ničesar očitati. Vse se zgodi samo in čisto naravno. Tako se je enkrat prebudila, Peter je šel s cigani in je prišel nazaj drugi. Zdaj pa bo pri njih hlapec.

— — — — —
Ali zdaj si, ali nisi, Peter? Zdaj, ko si popolnoma, pa popolnoma sam, čisto sam na vsem svetu; ko si se odpovedal?

Hrepenenje ti je bilo trpljenje, a še večje trpljenje je laž.

— — — — —

Trideset let si rasel. Toliko let si delal. Dve leti si se mučil za svojo ljubezen. Eno uro si živel, da si ubil vse, od česar si živel.

Kaj je resnica?

Resnica je: svet je širok in cesta je ozka.

Le poslušaj, pastirček od Vode:

Svet bo širok, ko ne boš več nikogar ljubil.

Z A P I S K I

MIRKO ČOŠ

STOLETNICA SMRTI WALTERJA SCOTTA

Pravkar je minilo sto let odkar je umrl Walter Scott, v katerem gledamo še danes enega največjih in najzanimivejših romanopiscev. Njegovo ime je bilo do zadnjega znano Slovencem predvsem iz Jurčičevega »Deselega brata«, kjer se takoj v začetku romana sklicuje nanj in ga tako sam priznava za svojega učitelja. Katerega njegovih del pa še do pred kratkim nismo imeli prevedenega, kar je skoraj čudno, če pomislimo, kako je njegovo ime slovelo celo stoletje in je bil pri drugih narodih skoro slehernemu človeku najljubše štivo. Živ in pester je še danes in bo ostal še dolgo, ko bo že marsikateri sodobni ljubljenelec publike utonil v pozabljenje.

Ob stoletnici njegove smrti se ga spominja skoro ves kulturni svet kot mojstra zgodovinskih romanov. V »Die Literarische Welt« mu posveča Kaethe Feldmann članek, v katerem piše med drugim:

»Rodil se je 15. avgusta 1771. v Edinburghu. Bil je potomec stare plemiške rodbine. Njegov oče je bil advokat, njegova mati pa hči sijajnega zdravnika in profesorja na univerzi v Edinburghu. Bila je močno pesniško nadarjena žena, — njene pesmi so izšle po njeni smrti. Ker je bil kot deček šibak in mrtvičen, so ga vzgajali spočetka v domači hiši, pod nadzorstvom njegove matere. Kar je videl in slišal Walter Scott pri njej, se je nadarjenemu dečku nedvomno globoko vtisnilo v spomin. Njena ljubezen do staroškotskih narodnih pesmi, ki se je v občevanju s slovečim škotskim pesnikom narave Robertom Burusom vedno znova poživila, ni ostala brez upliva na dečka.

Že zelo zgodaj se je posvetil Scott z veliko marljivostjo zbiranju škotskih sag in pripovedk. V svoji samoti, v katero je bil obsojen, zaradi svoje omrtvele noge, je nedvomno prebral marsikatero sago, ki je pognala korenino v dečkovo srce tem globlje, čim manj se je mogel predajati zunanjim vtisom. Če k temu še prištejemo, da je bil sin intelektualca, ki je bil pomemben raziskovalec domače zgodovine in starinoslovec, da je bil član konservativnega ljudstva, ki je že od nekdaj izredno visoko cenilo stare navade in običaje — potem je razumljivo, zakaj je mogel pri svoji nadarjenosti postati najpopularnejši zgodovinski pisatelj svojega naroda.

Ko je v Edinburghu dovršil univerzitetne študije se je posvetil advokaturi. Edinburška advokatska knjižnica, ki hrani posebno veliko rokopisnih dragocenosti, mu je nudila najbogatejše gradivo za njegova dela. Juridični opravki so ga vodili v najoddaljenejše kraje po deželi in na teh potovanjih je našel njegov duh nedvomno svojo pravo smer.

Leta 1799. je postal Scott šerifov pomočnik na Selkirški grofiji; leto prej se je poročil z Miss Carpenter; in imel v tem zakonu štiri otroke.

V tem času so zaslovela njegova prva dela. Prva njegovih večjih balad (»Pesem o zadnjem ministrelu«) se godi v sredi sedemnajstega stoletja in pripoveduje dogodbe, ki so se primerile v Scottovi rodbini sami. Star pevec, zadnji od potujočih pesnikov škotskih balad, (ti pesniki so se imenovali »ministrel«) pride v grad h grofici Burrleugh, vdovi nesrečnega vojvode Momnouthskega, ki je bil pod Jakobom II. obglavljen, in ji predvaja svoje speve, v katerih je zajeta slika razmer 16. stoletja. Ker je občinstvo to delo prijazno sprejelo, se je odločil prikazati v prozi življenje Gorjancev, ki so veljali do tedaj v inozemstvu za čredo divjih roparjev. Tako je napisal v tem času prva poglavja romanskega cikla »Waverley«. »Waverley« je prva knjiga v dolgi vrsti obsežnih del, ki je bila tedaj in še dolga desetletja potem veselje vsega izobraženega sveta.

Njegovi dohodki, ki jih je imel kot šerif in znatno premoženje, ki ga je podedoval po očetu, vse to mu je omogočilo, da je opustil advokatski poklic in se posvetil literaturi in zgodovinskemu študiju. Tako je odhajal v poletnih mesecih na svoje posestvo Abbotsford, ki je bilo štiri milje daleč od Edinburgha. Romantični gradič je bil starodavno poslopje z enim velikim in z več manjšimi stolpi, z napušči, pomoli in z visokimi terasami. Stavbe te vrste je Scott posebno ljubil.

Scottov epos »The lady of the Lake« je imel takoj po izidu velikanski uspeh. Pozorišče dejanja sta jezero Lomond s svojimi slikovitimi nabrežji in kultivirani dvor Jakoba V. (1513—1542). Scottova dela so bila sprejeta z oduševljenjem, ki je bilo Angležem in Škotom do tedaj tuje. Romali so v kraje, ki jih je Scott poveliceval v svojih pesnitvah.

Slovenci smo pred par leti dobili samo enega od njegovih številnih romanov. Morda v resnici najboljšega, »Ivanhoe«. Prepričan sem, da se bo slovenski preprosti bralec in intelektualac še desetletja izobraževal in navduševal ob njem. »Ivanhoe« pa je še posebno primerno branje za doraščajočo mladino. Roman, ki bi bili tako primerni za dečke pa tudi za deklice od 14. do 20. leta, poznam malo. V tem romanu, ki spada tudi v vrsto »Waverley«, je prikazano življenje Anglosaksoncev in povratek Riharda Levjesrčnega iz Svete dežele.

Umrl je Walter Scott izčrpan in obubožan. L. 1826. je propadla banka Constable, s katero je bil v stikih založnik Ballantyne in je z njo tudi propadel. Pisatelj se je prostovoljno obvezal, iz gole hvaležnosti do založniške hiše, da bo poravnal vse dolgove. Pisal je noč in dan in nekateri trdijo, da si je prav pri tem napornem delu uničil zdravje. Umrl je 21. septembra 1832, torej nekaj mesecev pozneje kakor njegov veliki sodobnik Goethe.

KDO JE BIL SHAKESPEARE

Malo je osebnosti na svetu, ki bi bile tako pomembne, kakor Shakespeare, še manj pa je menda takih, katerih življenje bi bilo zavito v tak neprodiren mrak in potomcem tako nedostopno, kakor je življenje tega ljubljenca bogov. O njem ne vemo skoraj ničesar, niti tega ne, ali je pesnik Shakespeare identičen s človekom Shakespearom, ki je tedaj živel in katerega grob je znan. O tem vprašanju je nastala že velika literatura in kot vse kaže še sedaj ni definitivno problem rešen, čeprav večina

Shakespeareoslovcev meni, da moramo tedaj živečega Shakespearea smatrati za avtorja najlepših svetovnih tragedij, komedij in dram. Še zmemor se oglašajo posamezni glasovi, ki z bolj ali manj podprtimi argumenti zagovarjajo mnenje, da je ime Shakespeare samo psevdonim za katerim se je skrival Francis Bacon. Francis Bacon je bil ena najvplivnejših in najgenialnejših osebnosti svojega časa. Živel je za vlade kraljice Elizabete, torej tedaj, ko so se polagali temelji angleškemu imperiju. Anglija je bila tedaj še majhna (štela je okoli 3.000.000 prebivalcev), a je vsa kipela v svežem življenju; tedaj je živel tudi Shakespeare in še več drugih dramatikov in književnikov. Zgodovinarjem-umetnikom je zaradi svoje pestrosti ta doba zelo ljuba in so jo že neštetokrat obravnavali v svojih spisih. Pri obdelavi tega časa ne more nihče mimo Bacona. Lytton Strachey, eden najboljših poznavalcev te dobe, ki je tudi osnovelec modernega biografskega romana in ki je lansko leto umrl, piše v svoji knjigi »Elizabeta in Essex« o Baconu, da je bil sin sestre Lady Burleigh in Bacona, ki je bil čuvár državnega pečata. Kaj podrobnega o tej materi avtor ne pove, kakor tudi ne o njegovem očetu. Karakterizira pa Francis Bacon med drugim takole: »Kot pravi otrok renesanse je bil vsestranski ne le v svojih duševnih sposobnostih, ampak tudi v smislu za življenje. Čeprav se je njegov duh s slastjo vzpenjal v vzvišene višave teorij, vendar ni pisane mamljivosti svetskega življenja zato nič manj cenil. — — — Kakor vsi veliki duhovi njegovega časa je bil nezavedno in v jedru umetnik. Ta estetska kvaliteta je bila tista, ki ga je na eni strani dvigala v svet filozofskih idej, na drugi strani pa ga je naredila za največjega mojstra pisane besede. Njegovo umetništvo pa je bilo vendarle čisto posebne vrste: on ni bil niti učenjak niti pesnik. Lepote matematike so mu bile zaprte in vsa temeljna znanstvena odkritja njegove dobe so ušla njegovim očem. Na literarnem polju se je izkazala njegova darovitost, kljub pestrosti in polnosti sloga, za prozaično. Ne čuvstvo, marveč intelekt je bil vrelec, iz katerega je črpal svoje blesteče in duhovite izreke. Intelekt je bil skupni faktor vseh njegovih duhovnih igrakanj, hrbtenica dragocenega mačka.«

Po tem opisu bi torej ne bilo nobenega dvoma, kaj je bil Francis Bacon in kaj ni bil. Toda pred kratkim je objavil Henning Hartwich članek, v katerem čisto drugače načenja to vprašanje. Zaradi zanimivosti naj ga navedem v izvlečku:

»Najstvarnejši je bil do sedaj poizkus identifikacije Shakespearea z Francisom Baconom, ki je po teoriji sin kraljice Elizabete in vnuk kraljice Anne Boleyn in ki je bil po smrti Elizabete — »deviške« kraljice — pravni prestolonaslednik, čeprav to vsi angleški faktorji najodločneje zavračajo. Imel je najbrže tudi, kakor pozneje ugotavljajo, vsaj enega krvnega brata, ki ga je zelo ljubil.

Anglež je konservativen. Zato po vsej priliki njegova nacijska zavest ne bo dopustila, da bi se danes take stvari zgodovinsko utemeljile. Angleška krona, kakor tudi angleška znanost sta se najodločneje uprli vsakemu natančnejšemu raziskavanju navedenih trditev. Zakaj, si lahko vsak sam odgovori. S tem v zvezi so gotovo zamotani problemi, o katerih se najrajši zavijejo v molk. To je stališče, ki gotovo ni brez podlage, a je nevzdržno, če gre za odkritje svetovno zgodovinskih resnic in za obogatitev znanja o človeku, čigar neminljivi vpliv se je raztezal daleč, preko njegovih pesniških sposobnosti. — — —

Dokler gre za časopisno objavo, ni potrebna več, kakor da se lajik le v osnovah seznanil z dejstvi; zadosti je, če jasno spozna razloge, ki govorijo za razjasnitev problema. — — — —

Na vprašanje, ali je največji angleški dramatik in najgenialnejši odrski pesnik vseh časov, Shakespeare, ki se je baje rodil 23. aprila 1564. v Stratfordu in prav tam 23. aprila 1616. umrl, identičen z Francisom Baconom ali ne, na to vprašanje je vsa poklicna znanost odgovorila z razburjenim ne. Pomanjkljiva, dosedaj z ne dovolj verodostojnimi zgodovinskimi dokumenti podprta dejstva so dopuščala na vprašanje tako različne odgovore, da se je zdelo nemogoče izpričati, kaj je zanesljiva resnica. Omejevali so se na domneve in na podobno in zašli v zmešnjavo, ki jo je povzročilo pomanjkanje uradnih dokumentov. Zašli bi predaleč, če bi podrobno navajali ostre boje o tem predmetu. Opomnimo naj le, da je pred časom študentka miss Delia stopila pred angleško javnost s problemom in z brezprimernim borbenim pogumom skušala dokazati, da je bil Shakespeare Francis Bacon. Strastnemu raziskavanju je žrtvovala vse svoje življenje in tudi svoje premoženje. Odveč je, da bi tu poimensko naštevali vse osebnosti, ki so se bavile z razrešitvijo vprašanja in ki so pri Nemcih našle zaščito v družbi »Shakespeare-Bacon«.

Neprižadnemu opazovalcu se zdi najbrže bolj ali manj nepotrebno beliti si glavo nad tem, ali naj se sedaj Shakespeare imenuje Bacon ali ne in lahko trdi, da pravi stvarnik Shakespeareovih dram zato ne bo prav nič manjši. Koliko jih je že pisalo pod psevdonimom. Vendar gre za nekaj bistvenega in sicer, da bomo morali, če je bil Bacon res Shakespeare, gledati v njem enega največjih ljudi, kar jih je kdaj rodila zemlja in o katerem moramo skoro vse znanje za živče in za bodoče pokolenje šele odkriti. Delno so znana mesta, kjer morajo biti skriti tajni dokumenti — toda Angleži se trdovratno branijo privoliti, da bi se dvignili zakladi.

Priključimo si v spomin posameznosti iz teorije o Baconu. Domneva se torej, da je bil Francis Bacon sin kraljice Elizabete, da je bil nekaj časa njen državni kancelar, sicer pa, da je pod imenom Bacon pisal še danes znane filozofske, politične in druge spise. Poleg tega je moral v svojih mladih letih preživeti nekaj tako težkega, da je nehal polagati važnost na svojo lastno osebnost in je od tedaj le še tiho opravljal svojo dolžnost. V urah trdega, brezobzirnega boja s samim seboj in v boju z lastno razboljeno duševnostjo je skoro igranje dovršil ogromno pesniško delo, ki se nam je ohranilo pod psevdonimom Shakespeare.

Prof. Dowden (na dublinski univerzi, ki je bil, kot je znano, nasprotnik te teorije) piše l. 1910. v nekem delu: »Kdorkoli že je autor Shakespearejevih dram — zelo zgodaj v življenju je moral doživeti veliko ljubezen, drugič je moral biti ves prevzet od prijateljstva do nekega mladeniča, ki mu je postal pozneje nezvest, in tretjič je moral v nekem času svojega življenja doživeti strašno katastrofo, ki ga je do dna pretresla.« Baconova velika ljubezen je bila Margareta Francoska ali Valoiška, prijateljstvo do Southamptona in usmrtitev njegovega krvnega brata Essex, ki jo je videl na lastne oči.

Ta zgodovinska dejstva so povzročila v Baconu fantastičen načrt, da se v svojem življenjskem delu potomstvu samo pod psevdonimi izpove. Njegov najvažnejši pseudonim za nas je Shakespeare. Pri tem je šel tako daleč, da je pisal svoje drame v naprej določenem redu in zaporednosti in

dal na mnogih mestih (ki jih je mogoče spoznati z dešifriranjem nekaterih natanko preračunanih tiskovnih napak v prvi — rožnokrižarski — izdaji) možnost resnemu raziskovalcu priti do skrivnosti njegove osebnosti. Pri tem moramo upoštevati, da je pripadal Bacon k redu Rožnokrižarjev, o katerega pomembnosti nam niti ni treba govoriti. Bratje tega reda so nedvomno vedeli, kdo je bil Bacon, so vedeli, da je bil Shakespeare samo njegov psevdonim, da je bil Elizabetin sin, toda so bili s prisego zavezani, to skrivnost ohraniti zase tudi pred potomstvom.«

Nadalje navaja avtor tega članka še nekatere druge stvari, ki so značilne za Bacona in ki se na razne načine javljajo v Shakespearejevih dramah. Vendar so vse to še nedokazane domneve. Pisec obljublja še nadaljnjih razkritij. Tako homo morda kmalu izvedeli še kaj bolj trdnega.

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

Gustav Flaubert: Gospa Bovaryjeva. Roman. — Prevedel Vladimir Levstik. Knjigo opremil Bojan Stupica. — Založba Hram, Ljubljana 1931. Tiskali J. Blasnika nasl. — Strani 352.

Knjižna založba Hram se je uvela lansko leto s krepkimi izdajami. Program obsega pomembna dela svetovne književnosti, tako da ne zaostaja ta založba v nobenem oziru za stremljenjem našega sodobnega občanstva. Z zunanjo opremo knjig pa si je Hram itak že osvojil splošno pozornost.

Med lanskimi knjigami smo prejeli ponatis Flaubertovega romana »Gospa Bovaryjeva«, ki ga je mojstrsko prevedel Vl. Levstik.

Flaubert je mojster francoskega realizma, ki je prišel v drugi polovici preteklega stoletja osvajati svet. Ta struja je vrgla iz literature patos, ki so ga gojili romantiki, in je v dobi splošnega zблиževanja med stanovi dopolnila stik literature z najširšimi plastmi ljudstva. Popolni naturalizem Flaubertu ni bil všeč. Uporabil je svojo stvarnost in izobrazbo le za popolnejšo predstavo sveta in za razumevanje življenja, pisal pa je z ognjevitostjo ljubeznijo za človeka in mu je v tem mogoče še najbolj podoben ruski pisatelj Čehov.

Njegova Gospa Bovaryjeva je prinesla s seboj v literaturo toliko čustvenega in usodnega, da skoraj pomeni neko poglobitev pogleda na življenje in vrednost življenja samega. To ni narava, ki bi se dala vkleniti v kakšno shemo in niti ni merilo za svojo okolico. Prisili nas stopiti daleč nazaj k človeku in videti žensko. Brez nje bi bil svet ves drugačen. Brez nje bi bil mogoče najsrečnejši človek na svetu zdravnik Charles, ki so mu dali ljudje samo srednjo izobrazbo in samo srednjo mero ljubezni. Toda tu je ona, ki išče poti v svet in ki življenje izbira. Ona se gnati za ljubeznijo, ki je med ljudmi ni, ker so šibki. Poročeni se zazdi, da mora biti nekje mož njene vrste, živi pa v provinci, kakršen je prav za prav ves svet. Najmanj moči imajo v tem svetu starši, ki bi morali ščititi svoje otroke. Ščuka v tej plitvi vodi je lekarnar Homais, bahač in pedenj-človek, ki je sposoben najmanjših pa najbolj umazanih dejanj iz najbolj puhlih nagibov. On predstavlja inteligenco liberalizma in zna že živeti poleg oderuhov in poleg »boljših« ljudi, katerim se vsiljuje. Mladi možje v tem svetu so slabiči, kakor da jim slutnja o pokvarjenosti sveta ne da zadosti moči, da bi si naredili vsak dan račun o svojem početju, kolikor so sploh v početju. Pisatelj jih pušča ob strani. Flaubert riše ta svet dokaj mrko, v tem svetu mora Ema poginiti zaradi prevelike moči in zdravja, ki ji omogočata igro na življenje in smrt za eno čustvo ljubezni. A tudi ona je polna slabosti tega sveta, nepreračun-

ljiva je v pohlepu in podleže končno podli denarni pohlepnosti starega trgovca, kateremu je podpisala menice. To je tako brutalen konec zanjo, ki je imela moč, stati sama med svetom, da vpliva ta denarni, gmotni propad banalno in tem usodnejše razgrinja nepravico življenja, kakršno organizirajo moški. Ostane nam občutek, da se je ta silna žena ujela v past, ki bi njej sami nikdar ne padlo na misel jo komu nastaviti; da, ta ženska je tako tenkočutna, da kljub svoji naivnosti čuti, kaj doživi drugi ljudje, preden se še sami zavedo. Prav na tej točki, v določitvi in opisu zavestne stopnje, je Flaubert neprekosljiv. Kot umetnik pa je s svojo objemnostjo, jasnostjo in prirodnostjo še danes učitelj vseh romanopiscev in prijatelj globokih bravcev.

Madame Bovary je izšla l. 1857. Štejemo jo za njegovo najboljše delo. Pri nas je prišla v roke odličnega prevajalca Vladimirja Levstika, ki je Gospo Bovaryjevo poslovenil z očitno ljubeznijo do umetnine. Dal nam jo je kot umetnino. V njegovem prevodu ni nikjer zatika. Tekoč, krasen jezik, s krepkim izrazom, ki je spremljevalec realizma, in s polnim zvokom ustvarja zlit kos sveta. Ta umetnina je delo enovite osebnosti. V harmoniji razuma in čustva ji je zasidrana rast in oblika. Od tod dovršenost sloga, ki nima v literaturi tekmeča. Te odlike je Vladimir Levstik ohranil delu v najvišji meri. Očitna skupnost prevajalca in umetnika pri tem Levstikovem delu je dokaz, kako smo že zrastle z realizmom. Flaubert se je pri nas naselil v novo domovino, tako nekaj svojega smo dobili v njem.

Jezikovno ima prevod mnogo novih zanimivosti. Med zame novimi besedami mi nista bila všeč »stenolom« in »kavovar«, dočim me je bogastvo izrazov prijetno navdušilo. To mi daje misel, da bodo vsi tisti, ki so čitali roman v izvirniku, prevoda še posebno veseli.

Tisk je v vsej knjigi čist. Motijo pa številne tiskovne napake. Z opremo je že zgoraj povedano mnenje o skrbnosti te založbe v popolnem skladu. I. G.

GLEDALIŠKA POROČILA

Hoffmansthalov »Slehernik« in Shakespearejev »Sen kresne noči« na prostem.

Ko sem gledal prvič »Slehernika« v gledališču, sem občutil nekakšen razkol med vzneseno patetiko oderskega dela in med okolico, v kateri se je dajalo. Izločiti sem moral zavest o slednji in se s silo osredotočiti zgolj na dogajanje na odru, da sem lahko občutil nekaj od one fantastične groze, ki jo povzroča bližina smrti. Pri predstavi na prostem je vsa ta prisiljenost odpadla. Nočno nebo nad glavo, za ozadje mogočno pročelje nunske cerkve, iz katere misterijozne notranjosti se prikaže smrt: vse to je tvorilo pravi okoliš temu na novo predelanemu srednjeveškemu misteriju. *Levar* je mogočni patos je učinkoval v teh dimenzijah naravno, njegovo pričakovanje nepoznanega nas je navdajalo z grozo, vesela pojedinca je kot kontrast le še stopnjevala pošastno učinkovitost nastopa smrti. *Šestova* režija je bila še bolj strnjena in precizna kot pri vpriporitvi na odru, posamezne kreacije na višku, nastopi ansambla odlični. — »Slehernik« na prostem je bil zame eden izmed najmočnejših umetniških vtisov, ki sem jih doživel.

Ne s fantastiko groze, pač pa s pravljичnostjo in poezijo je deloval v Tivoliju »Sen kresne noči«. Kraj je kakor nalašč izbran za to prečudovito igro. Šest je prostor preprosto, toda učinkovito razdelil iz zmenjavo luči, reflektorjev. V ospredju dva stebra, ki nakazujeta Tezejev dvorec, ob strani kotichek, kjer se zbirajo rokodelci, v ozadju gozd: toda svetloba združi vse tri v veliko jaso v gozdu, kjer se krečijo in plešejo bajna bitja. Poleg dramskega ansambla so sodelovali pomnoženi operni balet, operni zbor in orkester. Dalje vojska s konji in člani Sokola: vse v povečavo bujnosti te pestre renesančne igre. Ansambel je bil izvrstno vigran, rokodelci so zbujali s svojo

grotesknostjo salve smeha, nad vsem pa je bilo čutiti čar Shakespearejeve pravljične poezije, ki jo je Župančič tako odlično prelil na naš jezik.

Vse kaže — in tudi prav je, da se dela na to — da postajajo predstave na prostem (poleg omenjenih dramskih sta se izvajali z uspehom tudi operni deli »Prodana nevesta« in »Mascotta«) ena izmed stalnih oblik našega gledališča.

Vladimir Bartol.

Mariborsko gledališče. Sezona 1932./3. Za narodov blagor. Komedija v štirih dejanjih. Spisal Ivan Cankar. Režiral Jože Kovič.

Prav je, da gledališče odvarja novo sezono s Cankarjem, ki je zlasti s svojimi dramskimi deli svobodno razgalil velik del žalostne povesti našega naroda, kako se je bil majhen in neboljšen v zmotah in zablodah vseskozi izgubljal pod lastnimi in tujimi pritiski.

Politična satira »Za narodov blagor« je naperjena proti ljudem, ki so »rešitelji in vodniki narodovi že po naturi,« ki živijo »ob sami navdušenosti« in frazerski »globoki« ljubezni »do preprostega« naroda ter pod geslom »za narodov blagor« vestno in vztrajno skrbijo le za lastnega. Grozd in Gruden sta njihova predstavnika. Njuna tabora se jačata, oziroma krhata po rasti in padanju njune moči. Onadva pa se trgata za plahega in miroljubnega, spodobnega bogatina Gornika, nedolžno žrtev narodnega blagora, ki nehoti na vse strani povzroča spotike in sovraštva, radi česar končno pobegne. Edina oseba v igri, ki se svoje neznačajnosti in frazerstva sramuje, je žurnalista Ščuka, ki se izprva vsemu samo posmehuje, končno pa se kot vodja neorganizirane množice obema taboroma postavi po robu, kar Grozda in Grudna zopet zbliža.

Prav bi bilo, da gledališče odvarja novo sezono s Cankarjem, ko bi to pripomoglo do približanja njegovega dela čim širšim plastem. Mariborska uprizoritev te tehnično-scenično izredno spretno napisane Cankarjeve igre in obenem bogate galerije sijajnih karikatur ne samo, da niti izdaleč ni izčrpala, ampak je z nepotrebnim in neduhovitim sceničnim komentarjem in prav tako neumestnim karikiranjem karikatur samih zabrisala vso globino in ves smisel Cankarjevega dela. Brez vsakega razumevanja teksta so si uprizoritelji ustvarili svojevrstno burko, ki je v hipih dosegla meje neokusnosti in banalnosti.

Blesteči Cankarjev slog so zveržili do nemogočnosti.

Bolj primerno zmožnostim mariborskega gledališkega osebja je bila izbrana druga premijera letošnje sezone:

Zvedave žene. Komedija v treh dejanjih (šestih slikah). Spisal Karlo Goldoni. Prevodel Jože Kovič. Režiral Jože Kovič, — čeprav je opravičila uprizoritvi tega dela iskati samo v njega literarno-zgodovinski vrednosti.

Reformator italijanske veseloigre osemnajstega stoletja, Karlo Goldoni (1707—1793), je bil gledališki praktik, izredno plodovit pisec, a brez posebnih globin. Čeprav je, v nasprotju s svojimi predniki, skušal z odra že tudi nekoliko moralno čistiti, je njegov prvi namen še vedno tičal v tem, da izzove smeh, kar ga je obvarovalo pred pretiranim jokavim moraliziranjem, ki se je v oni dobi tako udomačilo pri angleških in francoskih dramatikih.

V rahli tendenci in preprostem zabavanju tiči tudi vsa negativna in pozitivna stran komedije »Zvedave žene«, katere vsebina je znana iz Ferrarijeve komične opere istega naslova, kateri je služila za libreto.

Mariborska uprizoritev je bila pripravljena v slogu komedije »dell'arte«, z dopuščenimi improvizacijami, predpisanimi maskami, vidnimi izmenjavami scen in harlekinovimi dovtipi ter je pri tem izkazala veliko režiserjeve prožnosti in veselja in ljubezni od strani igralcev. Prevod je zvenel dokaj neprisiljeno in domače.

Silva Trdina.

ALI VESTE

da je Walther Victor napisal socialistični epos v prozi »General und die Frauen«, čigar junak je Friedrich Engels.

da bo znani nemški filmski režiser G. W. Pabst v naslednjem svojem filmu prikazal življenje rajnega užigaličnega kralja Ivarja Kreugerja, in sicer po romanu Ilje Ehrenburga »Najsvetejše vrednote«, v katerem je Ehrenburg, kot smo že zadnjič na tem mestu brali, obdelal Kreugerjevo življenje in opisal njegovo smrt kakega pol leta pred pravo smrtjo.

da so v Choletu v Vendeeji junija priredili prve francoske pasijonske igre po vzoru oberammergauskih, igrali so vsi prebivalci te vasi in francosko besedilo je spremljala nemška glasba.

da je Marinetti v Genovi odprl veliko razstavo futuristične umetnosti, ki je pomembna zaradi tega, ker kaže uspehe in napredke aeropitture, kot se imenuje najmodernejša struja v italijanskem futurizmu, na področju cerkvene umetnosti.

da je na knjižnem sejmu v Milanu (na teh sejmihi, ki so v Italiji zelo v navadi, ima vsak pisatelj svojo stojnico in prodaja ter podpisuje svoja dela) moral pisatelj Salvator Gotta podpisati nad 2000 izvodov svojih knjig v enem samem dnevu in je podpisoval s tako vnemo, da so mu morali masirati desnico.

da izide v Nemčiji povprečno kakih sto novih knjig tedensko.

da je Heinrich Mann izdal nov zvezek proze pod naslovom »Das öffentliche Leben« (Javno življenje), kjer je zbral govore, eseje, sestavke in članke, ki jih je zadnje čase pisal. Med drugim o Stresemannu, o Ani Pavlovi, rajni ruski plesalki, o berlinskih gradnjah in nalogah kriminalne policije, o Parizu in o vtisih iz gledaliških skušenj, o sedanji književnosti, o antisemitizmu in o odgovornosti sodnikov, iz česar se naši književniki lahko uče, kaj vse mora zasledovati in s čim vse se mora baviti moderni pisatelj, ki stoji v središču življenja in dogajanja.

da gospod X. v septemberski »Svobodi« misli, da ne nabiralec ne »Modra Ptica« ne vesta, da Johannes R. Beecher ni humoristični, ampak komunistični pesnik in da je humorista iz komunista napravil tiskarski vrag, kar upamo, da je — nismo gentlemani — tudi pri g. Xu, ki ponavlja za nabiralcem, oziroma za tiskarskim vragom napako, da se Beecher piše Blecher.

da obeta postati najnovejša knjižna vrsta vojaška pravljica. To zlasti v Sovjetski Rusiji, kjer slove kot najboljši pripovedovalec takih pravljič rokodelec B. Šergin iz Arhangelska. V moskovski založbi »Federacija« je izšel cel zvezek njegovih pravljič z naslovom »Arhangelske novele«.

da je nemško gledališče v Bernu uprizorilo kot drugo predstavo v letošnji sezoni Gounodovega »Fausta« v francoščini. Za ta dogodek je stari pacifistični in zbliževalski entuzijast Herriot napisal navdušeno pozdravno poslanico.

da je največji severnoafriški dnevnik »L'Africain« prisodil nagrado 2500 funtov za najboljšo novelo nekemu Rolandu Engerandu za vojno novelo »Ceci est leur sang« (To je njihova kri).

da so v nemških gledališčih lansko sezono uprizorili »Prodano nevesto« 146krat.

da je v Meksiki zadnje čase doživel velik uspeh pesnik René Tirado Fuentes z zbirko originalno modernističnih pesmi z naslovom »Umbral«.

da je...

Nabral Mirko Javornik

IZ ZALOŽBE IN UREDNIŠTVA

NAGRADE

za nabiranje novih naročnikov so še vedno v veljavi.

Reviji so priložene naročilnice.

Za vsakega naročnika — lepo knjigo.

Reviji smo priložili položnico. Prosimo nakažite naročnino za mesec oktober. Tisti, ki so v zaostankih, naj poravnajo tudi za nazaj.

*

Zaradi pomanjkanja prostora je moralo izpasti nadaljnje poročilo o anketi, ki je bila razpisana v 9. številki »Modre ptice«.

*

Kdor kakšne številke ne prejme, naj ve, da se je izgubila na poti. Naša uprava dostavlja redno v s e m naročnikom. Kdor jo reklamira, prejme drugo.

PRAVKAR JE IZŠLA DRAMA

LOPEZ

KI JO JE NAPISAL

VLADIMIR BARTOL

Naroča se pri Založbi Modri ptici v Ljubljani.

Cena v platno vezani knjigi Din 40.—,

za naše naročnike Din 30.—.

Tiskarna Merkur

TRG. IND. D. D.

Ljubljana

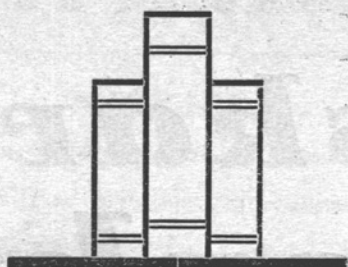
Gregorčičeva ulica 23

TELEFON ŠT. 25-52

se priporoča za cenj. naročila,
ki jih bo izvršila hitro, lično
in po zmerni ceni. Tiska knjige,
brošure, časopise, revije, ku-
verte, memorande, račune, le-
take, lepake, posetne karte,
letna poročila, vstopnice, va-
bila itd. v eni ali več barvah.

V lastni založbi izdaja: „Trgovski list“,
„Službeni list kraljevske banske uprave
Dravske banovine“ in „Zbirko zakonov in
uredb“, katere seznam Vam na željo dopošlje

Salda-konte — Štrace — Journale — Šolske
zvezke — Mape — Odjemalne knjižice
Risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

**Knjigoveznica
Jugoslovanske tiskarne
v Ljubljani, Kopitarjeva ulica 6**

II. nadstropje

**„KUVERTA“
LJUBLJANA**
Karlovska c. 2 / Vojarski pot 1

**TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA**